

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного
управління та національної безпеки
Кафедра психології

Кваліфікаційна робота на правах рукопису

БЕРНАЦЬКА ЛЮДМИЛА АДАМІВНА

УДК 37.01(091)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ В
УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Спеціальність 053 «Психологія»

ОПП «Практична психологія»

Подається на здобуття освітнього ступеня магістра.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Л. А.Бернацька

Керівник роботи

Потапчук Євген Михайлович

Доктор психологічних наук,

професор

Висновок кафедри _____

за результатами попереднього захисту: _____

Протокол засідання кафедри

№ _____ від «___» _____ 20__ року

Завідувач кафедри

 (науковий ступінь, вчене звання) (підпис) (науковий ступінь, вчене звання)

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти

_____ захистив (ла)

(прізвище, ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

 (науковий ступінь, вчене звання) (підпис) (прізвище ,ім'я, по батькові)

АНОТАЦІЯ

Бернацької Л. А. «Професійна спрямованість старшокласників в умовах воєнного часу» – Кваліфікаційна робота на правах рукопису. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 053 «Психологія», ОПП «Практична психологія». – Поліський національний університет, Житомир, 2024.

Кваліфікаційна робота присвячена вивченню особливостей формування професійної спрямованості старшокласників в умовах воєнного стану. У роботі було проаналізовано психологічні, соціальні та індивідуальні чинники, що впливають на вибір професійного шляху учнів старших класів. Здійснено комплексний теоретичний аналіз поняття «професійна спрямованість» та його структури.

За результатами дослідження встановлено, що воєнний стан значно впливає на професійну мотивацію молоді. Більшість учнів орієнтуються на професії соціальної значущості, такі як медицина, освіта, інженерія та військова справа. Підвищений рівень тривожності й невпевненості в майбутньому визначає необхідність підтримки учнів через ефективну профорієнтаційну роботу. На основі отриманих результатів розроблено практичні рекомендації для організації профорієнтаційних заходів у школах. Запропонований тренінг спрямований на розвиток навичок самопізнання, аналізу професійних перспектив та прийняття обґрунтованих рішень у складних умовах. Таким чином, у роботі було доведено, що професійна спрямованість старшокласників формується під впливом як індивідуальних особливостей, так і соціальних умов. Воєнний стан суттєво впливає на мотивацію молоді, посилюючи інтерес до соціально значущих професій. Результати роботи можуть бути використані для вдосконалення профорієнтаційної роботи в школах та розробки рекомендацій для педагогів і батьків.

Ключові слова: професійна спрямованість, старшокласники, воєнний стан, мотивація, профорієнтація.

ANNOTATION

Bernatska L. "Professional focus of high school students in wartime conditions" – Qualification work for obtaining a master's degree in the specialty 053 "Psychology," OPP "Practical Psychology." – Polissia National University, Zhytomyr, 2024.

The qualification work is devoted to the study of the peculiarities of the formation of the professional orientation of high school students in the conditions of martial law. The work analyzes the psychological, social, and individual factors that influence the choice of professional paths for high school students. A comprehensive theoretical analysis of the concept of "professional orientation" and its structure has been conducted.

According to the research findings, martial law significantly affects the professional motivation of young people. Most students are oriented towards socially significant professions such as medicine, education, engineering, and military affairs. The increased level of anxiety and uncertainty about the future highlights the need for supporting students through effective career guidance activities. Based on the obtained results, practical recommendations have been developed for organizing career guidance events in schools. The proposed training is aimed at developing self-awareness skills, analyzing professional prospects, and making informed decisions in challenging conditions. Thus, the study demonstrated that the professional orientation of high school students is shaped by both individual characteristics and social conditions. Martial law has a substantial impact on youth motivation, intensifying interest in socially significant professions. The results of the work can be used to improve career guidance activities in schools and to develop recommendations for educators and parents.

Keywords: career orientation, high school students, martial law, motivation, career guidance.

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	9
1.1. Професійна спрямованість особистості, її особливості та проблематика.....	9
1.2. Психологічні особливості старшокласників.....	16
1.3. Чинники та фактори впливу на вибір професії підлітками	22
1.4. Особливості профорієнтаційної роботи із старшокласниками в умовах воєнного стану.....	26
Висновки до першого розділу.....	30
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	32
2.1. Методи дослідження професійної спрямованості старшокласників.....	32
2.2. Організація та процедура проведення професійної спрямованості підлітків в умовах воєнного часу.....	40
3.3. Висновки до другого розділу.....	41
РОЗДІЛ III. МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	42
3.1. Емпіричне дослідження особливостей професійної спрямованості старшокласників.....	43
3.2. Профорієнтація як фактор впливу на професійну спрямованість старшокласників.....	49
3.3.Тренінг профорієнтаційної роботи із старшокласниками.....	51
Висновки до третього розділу	53
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58
ДОДАТКИ.....	68

Актуальність проблеми спрямованості особистості, її професійного самовизначення, професійної готовності досліджувалися в працях багатьох вчених. Питання професійного становлення особистості та розвитку професійно важливих якостей фахівців досліджували О.М. Борисова, А.А. Деркач, Е.Ф. Зеєр, Є.О. Климов, К.К. Платонов, Б.А. Ясько та інші. Окремі аспекти розвитку професійної спрямованості майбутніх фахівців розглядалися в контексті формування професійної ідентичності особистості, професійної самосвідомості, професійних інтересів і нахилів. Чільне місце в педагогіці посідають дослідження умов і шляхів формування професійної спрямованості в сучасних старшокласиків.

Школа є чудовим середовищем для розвитку талантів і навичок, проте сучасні старшокласники також замислюються над тим, які професії будуть актуальні для відновлення та відбудови України. Деякі висловлюють критику на адресу шкільної освіти через відсутність продуманої профорієнтаційної програми. Надмірна кількість теоретичних знань і непрактичних аспектів призводить до того, що учні не завжди можуть визначитися з вибором спеціальності, що, в свою чергу, може вплинути на їхню майбутню кар'єру.

Проблема недостатньої уваги до профорієнтаційних програм, відсутність системного підходу до профорієнтації та низька свідомість батьків та підлітків щодо важливості цього процесу є основними викликами, які перешкоджають ефективному вибору професії та кар'єрному розвитку. Необхідно звернути увагу на ці аспекти та вдосконалити систему профорієнтації, щоб забезпечити молоді грамотний вибір у майбутньому

Отже, вважаю актуальною обрану тему кваліфікаційної роботи «Професійна спрямованість старшокласників в умовах війни Росії з Україною».

Об'єкт дослідження: професійна спрямованість .

Предмет дослідження: професійна спрямованість старшокласників.

Мета дослідження: теоретично розглянути та емпірично дослідити особливості професійної спрямованості старшокласників в умовах війни України з Росією.

Завдання дослідження:

1. теоретично обґрунтувати поняття «професійна спрямованість особистості», описати її особливості та проблематику;
2. розглянути чинники та фактори впливу на формування професійної спрямованості старшокласників;
3. розглянути методи діагностики професійної спрямованості особистості;
4. провести емпіричне дослідження професійної спрямованості старшокласників в умовах війни;
5. розробити тренінг професійної спрямованості старшокласників в умовах війни.

Емпірична база дослідження включає дані з Малинського ліцею №2 Малинської міської ради. Учасники дослідження: 60 старшокласників, учні 9-11 класу.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження були застосовані такі психодіагностичні методики: Опитувальник мотиваційних впливів на вибір професії (розроблений Д. Барбуто та Р. Сколком, переклад О. Сидоренко), методика карти інтересів А. Голомшток у модифікації Г. Резапкіної, анкета «Вплив війни на вибір вашої професії», анкета «Вплив різних факторів на вибір професії», а також методика «Диференційно-діагностичний опитувальник» за Клімовим.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Положення та результати дослідження представлені для обговорення на 2 науково-практичних конференціях: XLIV International scientific and practical conference «The Impact of Scientific Research on the Development of the Modern World» (October 23-25, 2024) Dubrovnik, Croatia. XIII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної науки та освіти» (Львів, Україна; 9-10 грудня 2024 року).

Публікації. Теоретичні та емпіричні результати дослідження висвітлено у 3 публікаціях:

1. Бернацька Л.А. Професійні інтереси сучасних підлітків в умовах війни Росії з Україною. XLIV International scientific and practical conference «The Impact of Scientific Research on the Development of the Modern World» (October 23-25, 2024) Dubrovnik, Croatia. International Scientific Unity, 2024. 214-216 p

2. Бернацька Л.А. Особливості профорієнтації старшокласників під час війни. Актуальні проблеми сучасної науки та освіти: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 9-10 груд. 2024 р. Львів : Львівський науковий форум, 2024. 147-148 с.

3. Бернацька Л.А. Чинники та фактори впливу на формування професійної спрямованості старшокласників під час війни. Актуальні проблеми сучасної науки та освіти: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 9-10 груд. 2024 р. Львів : Львівський науковий форум, 2024. 149-150 с.

Практичне значення: результати дослідження та запропоновані рекомендації можуть використовуватися під час обговорення на виховних годинах та батьківських зборах у старших класах.

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, 3 розділів, списку використаних джерел, висновків. Список використаних джерел містить 71 позицію. Загальна кількість сторінок становить 80, з них основного тексту – 57.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

1.1. Професійна спрямованість особистості, її особливості та проблематика

Вибір професії впливає на ефективне використання трудових ресурсів країни. Враховуючи суспільні інтереси, мотиви поведінки учнів та їх психологічні особливості, важливо оптимально поєднати їх при виборі майбутньої професії. Професійна спрямованість старшокласників є предметом дослідження різних наукових галузей. Вони залежать від соціально-економічного та культурного зростання країни, а також від специфічних особливостей формування цих інтересів [7].

Спрямованість особистості є важливою психологічною особливістю, яка впливає на всі аспекти життєдіяльності людини. Вона включає ієрархію мотивів, систему цілей і завдань, ієрархію діяльності та широкий спектр психічних проявів. Багато психологів вважають мотиваційно-потребову сферу основною складовою структури особистості. Спрямованість може бути розглянута як виборче відношення людини до дійсності, що впливає на її життя і творчість. Вона формується в процесі навчання і виховання і проявляється у світогляді, професійній спрямованості та особистій діяльності [1].

Професійна спрямованість є важливим аспектом соціальної активності особистості, що відображає її внутрішні психологічні умови та участь у соціальних процесах. Вона проявляється через вектор "мотив-мета" і зберігає базові риси загальної спрямованості, набуваючи при цьому специфічних рис, пов'язаних із трудовою діяльністю. Західні дослідники, такі як В. Гінзбург і Дж. Холланд, вважають професійну спрямованість складним процесом, що починається на ранніх етапах розвитку особистості. Д. Сьюпер підкреслює її роль у професійному розвитку, а А. Рої та Ф. Генцберг виділяють фактори, що

впливають на професійну спрямованість, зокрема потреби в безпеці та самореалізації. В.А. Полянська зазначає, що професійна спрямованість визначає поведінку людини в професійному середовищі, враховуючи як загальні цінності, так і специфічні особливості, що відрізняються в представників різних професій. Загалом, професійна спрямованість є системою стійких властивостей, що формують психологічний настрій особистості та її активність у професійній діяльності [54].

Поняття "професійна спрямованість" має різні трактування, залежно від наукового підходу авторів. О. С. Дубінчук визначає його як орієнтацію на формування соціальної і психологічної спрямованості на професійну діяльність. Л. Г. Сергієнко розглядає професійну спрямованість як інтегративну якість особистості, підкреслюючи важливість виховання ідеалів, потреб, інтересів та ціннісних орієнтацій у старшокласників. Т. М. Малкова та В. А. Якунін характеризують професійну спрямованість як узагальнену форму ставлення до професії, що формується на основі оцінок її значущості. О. Врублевська акцентує на організації навчання фізики, яка забезпечує оволодіння необхідними знаннями та навичками для професійної підготовки. М. В. Опачко вважає професійну спрямованість ключовою складовою професійного самовизначення, поряд з іншими характеристиками. Усі ці трактування базуються на різних підходах: психологічному, дидактичному та загально-педагогічному [66].

Професійна спрямованість особистості є важливим аспектом, що визначає мотивацію до виконання професійних завдань і саморозвитку. Вчені, такі як Н. В. Кузьміна, В. А. Сластьонін, А. І. Щербаков та В. Д. Шадріков, підкреслюють, що ця спрямованість формується на основі мотиваційної сфери людини і включає потреби, інтереси, настанови та інші психологічні фактори. В. А. Сластьонін акцентує на важливості професійно-педагогічної спрямованості для вчителів, тоді як Н. В. Кузьміна розглядає її як складне утворення з певними властивостями. Професійна спрямованість є динамічною,

змінюється з віком і навчанням, що впливає на її рівень сформованості. В. А. Якунін зазначає, що у процесі навчання у студентів може знижуватися професійна спрямованість через усвідомлення низького суспільного престижу спеціальності. Професійно спрямоване навчання має важливе значення для формування мотивації та інтересу до професії, а також для подолання протиріч між теоретичними знаннями та їх практичним застосуванням. Таким чином, професійна спрямованість навчання є ключовим принципом у вищій освіті, що потребує уваги і в старшокласників.

Л. Йовайша, Є. Клімов, В. Мадзігон, Є. Павлютенков, Б. Федоришин, С. Чистякова досліджували проблему професійного самовизначення та інтересів підлітків. М. Баха, Д. Закатнова, Г. Левченка, М. Тименка, Л. Чеботарьова, О. Ястремська досліджували професійне самовизначення старшокласників та їх готовність до вибору певної професії. Д. Берлінгер, Р. Белл, Б. Бол, Д. Брупер, К. Вальтер, Р. Вільямс, М. Кон, А. Маслоу, С. Ньюмен, Э. Торвдайк, Г. Хіпд досліджували вплив системи ціннісних орієнтацій особистості на професійне самовизначення. Д. Адаме, Р. Брунер, А. Дж. Воттс, Дж. Кіллен, Дж. Конанг, В. Никліс, М. Ритлук, Р. Сліппері, Х. Фукс займалися вивченням форм і методів організації навчального процесу з метою підготовки учня до професійного самовизначення. Л. Мітіна, М. Пряжніков, М. Чистяков, С. Чистякова, Г. Резапкіна, Н. Родичева, В. Сахарова розробили низку профорієнтаційних методик та впровадили профорієнтаційні курси в навчально-виховний процес [27]

Аналіз праць різних авторів, таких як Л.І.Божович, В.С.Мерлін, М.С.Неймарк, С.Л.Рубінштейн, О.М.Леонт'єв, К.К.Платонов та інших, дозволяє встановити розрізнення між загальною та професійною спрямованістю особистості. Згідно з визначенням Павлютенкова Є.М., професійна спрямованість - це сукупність мотивів, які впливають на вибір професії. Ці мотиви можуть бути індивідуалізованими та динамічними для кожної особистості. Вибір професії може залежати від одного або групи мотивів. Тому,

при вивченні професійної спрямованості конкретного учня, необхідно визначити провідний мотив (або групу мотивів) і досліджувати його в комплексі з іншими якостями особистості [36].

Згідно з А.П.Сейтешевим, професійна спрямованість є важливою складовою загальної спрямованості особистості. Вона представляє собою сукупність потреб, інтересів, установок, цілей, схильностей, переконань тощо, і визначає вибір життєвих шляхів.

За словами Шавіра А.П., перша необхідна умова формування професійної спрямованості полягає у виникненні вибірково-позитивного ставлення людини до професії або до її окремої сторони. Це суб'єктивне ставлення виникає на основі об'єктивних відношень між людиною та професією, але може не мати особистісної значущості або призводити до вибірково-негативного ставлення до окремих аспектів або до всієї професії в цілому [67].

Отже, проаналізувавши праці вище вказаних дослідників та науковців можна зробити висновок, що визначається як сукупність мотивів, що впливають на вибір професії. Ці мотиви можуть бути індивідуальними та динамічними, і їх вивчення вимагає визначення провідного мотиву у контексті інших особистісних якостей.

Мотивація досягнення є ключовою для повноцінного розвитку людини. Вона спонукає до активної діяльності і орієнтована на досягнення успіху. Люди з високою мотивацією досягнення завжди прагнуть до вдосконалення і завершення початої справи. Важливою є також пізнавальна активність особистості, яка допомагає перетворити потреби на мотиваційні об'єкти. Теорія тимчасової перспективи Ж. Нюттена відображає процес перетворення потреб на цілі, плани і дії, що визначають діяльність людини.

Спрямованість людини є однією з провідних якостей, яка визначає її поведінку і дії. Вона залежить від потреб, інтересів, ідеалів, переконань, рівня розвитку свідомості та самосвідомості. Спрямованість відображається у відношенні до інших людей, до себе, до майбутнього. Важливо знайти зв'язок

між спрямованістю та діяльністю людини, оскільки вона впливає на її ставлення до суспільства, до себе, до своєї діяльності та результатів. Професійна спрямованість може бути "на себе" або трудовою, залежно від мотивів, які регулюють діяльність. Професія також впливає на людину через образи, думки, стани, які виникають в її свідомості під впливом професійних вимог. Важливо, щоб вибір професії відповідав здібностям та нахилам особистості [57].

Професійна спрямованість особистості виявляється в позитивному ставленні до вибраної професії, наявності схильності та інтересу до неї, а також у бажанні вдосконалити свою підготовку для задоволення матеріальних і духовних потреб через професійну діяльність. Це передбачає внутрішнє прийняття цінностей і завдань, пов'язаних з професією, зацікавлене ставлення до неї, а також наявність професійних ідеалів, установок і переконань. Розвиток професійної спрямованості особистості є предметом численних психологічних і педагогічних досліджень. Проте серед педагогів і психологів немає єдності в розумінні цього поняття, що ускладнює обґрунтування педагогічних умов для активізації професійного самовизначення майбутніх фахівців.

Можна сказати, що інтерес до професії може мати різний характер. Деякі люди можуть мати ситуативний інтерес, коли професія привертає їхню увагу, але вони не звертають багато уваги на деталі та не роблять активних зусиль для ознайомлення з нею. Однак, існує також діяльний інтерес, який стимулює активне сприйняття інформації про професію та активну діяльність з переживанням позитивних емоцій. На цьому рівні розвитку інтересу можуть бути відсутні професійні наміри, але він може стати основою для розвитку професійного інтересу.

Резюмуючи вище сказане, варто зробити висновок, що професійна спрямованість виявляється у позитивному ставленні до професії та прагненні до вдосконалення. Хоча проблема її розвитку активно досліджується, фахівці не мають єдиного підходу до трактування цього поняття. Інтерес до професії може

бути ситуативним або діяльним, причому діяльний інтерес стимулює активне сприйняття інформації та сприяє розвитку професійного інтересу.

Таким чином, важливо розрізнати інтерес до професії та професійний інтерес, оскільки останній передбачає активну діяльність та прагнення розширити знання та уміння в певній професії. Згідно з Є.М.Павлютенковим, діяльний інтерес до професії є однією з основ професійної спрямованості.

Професійна спрямованість особистості тісно пов'язана з її здібностями. Іноді схильність до певної професії може бути обумовлена внутрішніми особистісними характеристиками людини, які вимагають виявлення та розвитку своїх здібностей. Однак вибір професії часто може бути також обумовлений іншими факторами, такими як система цінностей, вікові особливості або потреба у різнобічному розвитку.

Мотивація особистості визначається системою стійких мотивів, які залишаються сталими незалежно від конкретних ситуацій. Проте поняття мотива тісно пов'язане з поняттям потреби, і вони взаємозалежні та взаємовизначальні. Таким чином, вибір професії може бути результатом взаємодії різних факторів, включаючи здібності, потреби та мотивацію особистості.

У світі існує безліч професій, що охоплюють різні сфери діяльності людини. Вони постійно еволюціонують разом із розвитком суспільства, науки та техніки, проте деякі професії зберігають свої основні характеристики і супроводжують людство протягом століть. Вибір професії є важливим кроком у житті кожної людини, оскільки він визначає, ким вона стане, до якої соціальної групи належатиме, який стиль життя обере та які цілі поставить перед собою в майбутньому [10].

Формування професійної спрямованості людини обумовлене кількома мотивами, які взаємодіють між собою. У процесі навчання і праці ієрархія мотивів може змінюватися, зокрема в напрямку адекватності обраній професії.

Важливо, щоб у виборі професії переважали мотиви, пов'язані з процесом та змістом праці, а також стійкий інтерес до конкретного виду діяльності.

Для правильного вибору професії важливо провести внутрішній аналіз, зокрема оцінити свої ресурси, ознайомитися з вимогами обраної професії та усвідомити можливі невідповідності між особистісними рисами та цими вимогами. Проте, окрім індивідуальних здібностей, на вибір професії впливають і інші фактори та умови. Важливо відповісти на питання, хто має приймати остаточне рішення і хто нести відповідальність у разі невірному виборі. Основна відповідальність покладається на саму людину, яка обирає професію. Вона повинна проявляти активність і зацікавленість у зборі інформації про свою майбутню професію, щоб уникнути помилок.

Розв'язання проблеми вибору професії можливе лише за умови комплексного підходу. Людина не повинна бездумно слідувати порадам інших і обирати професію, до якої не має схильності, або ж відмовлятися від своїх справжніх прагнень. Неправильно обрана професія, навіть якщо вона має високий статус, може не приносити щастя і не дати можливості реалізувати свій потенціал. Тому важливо уважно ставитися до своїх внутрішніх сумнівів і переживань, а також активно досліджувати різноманітні професії, щоб зробити усвідомлений вибір [68].

Отже, важливими чинниками самовдосконалення та подальшого розвитку особистості є вікові особливості, зокрема психологічні новоутворення, які суттєво впливають на активізацію процесу самовдосконалення. У підлітковому віці ці чинники включають відчуття дорослості, зміну структури моральних норм і цінностей, зростання соціальної активності, прагнення до самостійності та незалежності, а також розвиток самосвідомості.

Отже, професійна спрямованість особистості визначається її здібностями, внутрішніми характеристиками, цінностями та потребами. Вибір професії є ключовим рішенням, що впливає на соціальну належність, стиль життя та цілі. Формування цієї спрямованості залежить від взаємодії різних мотивів, які

можуть змінюватися під час навчання та роботи. Для успішного вибору професії важливо аналізувати свої ресурси, вимоги до професії та усвідомлювати відповідальність за свій вибір. Необхідно активно досліджувати професійний світ, щоб уникнути помилок, враховуючи також вікові особливості та психологічні зміни, які впливають на самовдосконалення.

Аналіз наукових праць щодо поняття професійної спрямованості виявляє його неоднозначність та відсутність чіткого визначення. У сучасному світі важливо вміти уявляти ідеальне майбутнє та ставити цілі для реалізації життєвих цінностей. Подальші дослідження можуть зосередитися на структурі професійної перспективи старшокласників, її критеріях, показниках, а також на інтересах і мотивах, що впливають на формування професійного життя.

1.2. Психологічні особливості старшокласників

Підлітково-юнацький вік характеризується активним розвитком розумових здібностей, інтересом до професій та новими методами навчання, що сприяють кращому засвоєнню інформації. Підлітки здатні до абстрактного та творчого мислення, формують власні думки та аналізують ситуації. Важливо, щоб вони організовували свої знання відповідно до інтересів, що впливає на їхнє професійне самовизначення [54].

У цей період підлітки шукають своє місце в суспільстві, визначають свої цілі та мотиви, що впливає на їхню поведінку. Учні старших класів повинні активно брати участь у процесі вибору майбутньої професії, оцінюючи свої здібності та інтереси. Важливо, щоб вчителі створювали умови для активної взаємодії з учнями, що сприяє їхньому розвитку та самостійності.

Для успішного професійного вибору учням потрібно більше дізнатися про себе, розвивати самопізнання та самооцінку. Важливо навчити їх аналізувати ситуації, що виникають під час вибору професії, і визначати умови, які можуть змінюватися. Підвищення активності підлітків у визначенні свого професійного шляху є ключовим завданням, що вимагає розвитку їхніх навичок

саморозвитку та усвідомлення можливостей для реалізації особистих професійних планів.

Розвиток особистості в ранньому юнацькому віці характеризується нетерпимістю, конфліктністю, агресивністю та максималізмом, що впливають на успішність навчання та взаємини з оточенням. У цей період відбувається перебудова стосунків з дорослими, оскільки старшокласники прагнуть до автономії у своїй поведінці, емоціях та цінностях [71].

Хоча у юнаків зростає рівень свідомого самоконтролю, вони також стикаються з труднощами, такими як капризність і залежність від зовнішніх впливів. Емоційні труднощі в цьому віці пов'язані з підвищенням емоційної чутливості та розвитком можливостей психологічного захисту.

У психологічній науці інтерес до юнацького періоду життя людини виявили як зарубіжні вчені Ш. Бюлер, Ж. Піаже, Е. Еріксон, К. Левін, Х. Ремшмидт, Р. Бернс, М. Кле та ін., так і російські та українські науковці І.С. Кон, Л. Божович, Ю. Орлов, О. Соколова, І. Дубровина, С. Кривцова, О. Мудрик, Г. Цукерман, А. Прихожан, М. Обозов, О. Клімова, Л. Матяш-Заяць, С. Походенко та ін. Цей період характеризується переходом від підліткового віку до дорослості, коли молоді люди стикаються з новими викликами та можливостями. Науковці підкреслюють, що юнаки часто не мають достатнього життєвого досвіду для вирішення конфліктів, що робить важливим вивчення зв'язку між їхніми особистісними характеристиками та стратегіями поведінки в конфліктних ситуаціях. Це дослідження має на меті допомогти юнакам освоїти конструктивні стратегії реагування, що є актуальним для їхнього розвитку в старшому шкільному віці.

У сучасній психології вікові особливості розвитку старшокласників розглядаються в контексті ранньої молодості, коли відбувається суперечність між ідентифікацією та індивідуалізацією особистості. Учні прагнуть до незалежності та самостійності, активно формуючи свої цінності та поведінку відповідно до соціальних норм. Основною діяльністю в цей період є навчально-

професійна, а ключовим аспектом — готовність до життєвого самовизначення, зокрема у виборі професії. Спілкування юнаків характеризується як розширення сфери контактів та зростаюча індивідуалізація.

Поведінка в конфліктних ситуаціях залежить від індивідуально-психологічних особливостей, таких як темперамент, характер і здібності. Темперамент визначає динаміку психічних процесів, тоді як характер відображає стійкі особистісні риси, що впливають на поведінку. Також важливими є емоційні реакції, які формують особливості реагування в конфліктних ситуаціях.

Самооцінка є важливим чинником, що впливає на самовдосконалення особистості. Вона формується під впливом оцінок оточення та порівняння реального і ідеального образів себе. Адекватна самооцінка спонукає до змін і розвитку, тоді як неадекватна може призвести до дисгармонії та ускладнень у житті. Рівень домагань особистості також важливий, оскільки він визначає складність поставлених цілей і завдань. Особи з реалістичним рівнем домагань досягають успіху через впевненість у собі та наполегливість, тоді як особи з нереалістичним рівнем можуть стикатися з проблемами в досягненні мети. Таким чином, самооцінка і рівень домагань взаємопов'язані і впливають на процес самовдосконалення особистості [27].

Старший шкільний вік, що охоплює період від 14 (15) до 16 (17) років, є важливим етапом між дитинством і зрілістю. Дослідники, такі як Г. Абрамова та інші, підкреслюють складність цього періоду, в якому старшокласники проходять через фази розвитку: від заперечення до позитивних особистісних змін, включаючи формування світогляду, зростання самосвідомості та стабільність поведінки. Головною умовою морального розвитку є вдосконалення ціннісно-сислової сфери моральної свідомості, що може привести до досягнення автономного рівня, коли моральні норми стають внутрішніми орієнтирами для вчинків [47].

У період ранньої юності відбуваються суттєві зміни в моральній самосвідомості особистості, що впливають на її здатність усвідомлювати моральні вимоги та формувати власні моральні настанови. Згідно з І. Булахом, ці зміни пов'язані з розвитком когнітивної, емоційної та поведінкової складових самосвідомості, що сприяє цілісності та інтегрованості особистості. Старшокласники стають здатними адекватно оцінювати результати своїх дій, що позитивно впливає на їх інтелектуальну діяльність і формування індивідуального когнітивного стилю. Однак, як зазначає М. Смульсон, не всі учні готові до критичного аналізу та вибору оптимальних рішень через недостатню сформованість певних інтелектуальних якостей. І. Кон вважає, що цей період є сприятливим для формування моральних настанов, які закріплюють цінності та орієнтири особистості, співвідносячи їх із загальнолюдськими моральними нормами [46].

У формуванні світогляду старшокласників важливу роль відіграють ідеали, які в цей період трансформуються, стаючи більш узагальненими і представленими у вигляді системи вимог до особистісних якостей. Усвідомлення плину часу спонукає молодь переосмислювати цінності, що веде до особистісного розвитку. Рання юність характеризується "переоцінкою цінностей", коли старшокласники формують власну систему пріоритетів, що може впливати на їхній розвиток як конструктивно, так і деструктивно. Деструктивний розвиток може призводити до екзистенційного ескапізму, тоді як конструктивний – до самоактуалізації.

Індивідуальна моральна свідомість старшокласників формується в соціумі, де поєднуються індивідуальні та суспільні цінності. Процес формування моральної свідомості визначається як планомірним, так і стихійним впливом. Сьогодні спостерігається низький рівень усвідомлення етичних знань серед молоді, що заважає розвитку їхньої моральної свідомості. Зміни в ціннісних орієнтаціях молоді свідчать про зсув від етичних до прагматичних цінностей, що веде до зменшення акценту на самореалізації на

користь економічної активності. Експансія гедоністичних цінностей призводить до кризових явищ у духовності молоді, що вимагає актуалізації вищих цінностей для відновлення процесів духовного розвитку [32].

Етична просвіта та моральне виховання є критично важливими в період ранньої юності, коли формується особистісна спрямованість старшокласників. В. Василюк визначає типи життєвих світів, які впливають на особистісну орієнтацію: гедоністична спрямованість призводить до паразитичного існування, де молодь зосереджена на задоволеннях і розвагах, що ускладнює їхнє самовизначення.

Також підкреслюється важливість розвитку моральної стійкості, яка дозволяє старшокласникам орієнтуватися на власні переконання та саморегулювати свою поведінку, виходячи за межі зовнішніх вимог.

Розвинена рефлексія дозволяє старшокласникам глибше усвідомлювати свої вчинки, почуття та їхні мотиви, що сприяє особистісному зростанню. Важливим аспектом є формування волі, що веде до моральної поведінки, орієнтованої на внутрішні цінності, а не на зовнішні стимули [43].

Ключовим елементом є розвиток "Я-концепції", яка об'єднує самоусвідомлення юнака та його оцінку. Різниця між "Я-реальним" і "Я-ідеальним" може стимулювати самовиховання або викликати невпевненість. Негативна "Я-концепція" може призводити до проблем у поведінці, зниження самоповаги та конформізму.

Егоїстична спрямованість характеризується домінуванням матеріальних мотивів у виборі професії та відсутністю глибоких стосунків з оточенням. Натомість, старшокласники з духовно-моральною спрямованістю орієнтуються на сутнісні зв'язки, що визначає їхній професійний вибір і стосунки з людьми, де важливими є глибокі емоційні зв'язки та духовна близькість

Загальна спрямованість особистості включає в себе як загальні мотиви, які визначаються системою стійких потреб, так і професійну спрямованість, яка визначається здібностями людини. Здібності можуть впливати на вибіркоче

ставлення до діяльності, але цей вплив може бути опосередкованим і залежати від інших факторів, таких як система цінностей, вікові особливості та потреба у різнобічному розвитку. Мотиви і потреби взаємозалежні та взаємовизначальні, і вони впливають на загальну та професійну спрямованість особистості [68].

У підлітковому віці формується професійна спрямованість, яка набуває максимальної інтенсивності в старшому шкільному віці. Дослідження показують, що професійні інтереси стають стійкими та свідомими у віці 13-14 років або навіть пізніше. У підлітковому віці формуються різноманітні інтереси, а в юнацькому відбувається селекція найбільш значущих інтересів і вони стають важливою частиною особистості. Є чотири рівні професійної спрямованості, які відрізняються за рівнем сформованості професійних намірів, інтересів, схильностей та мотивів. На першому рівні наміри не виражені чітко, інтереси не стійкі, а уявлення про себе та вимоги професії не сформовані. Другий рівень передбачає наявність певного кола професій, яким надається перевага, і починають складатися уявлення про себе та відповідність власних якостей вимогам професії. Третій рівень характеризується виділенням певної професії та уявленнями про себе та вимоги професії, але ці знання більше теоретичні, ніж практичні. На четвертому рівні відбувається активна реалізація професійних намірів, учень розвиває необхідні якості для обраної професії, формує програму на майбутнє щодо оволодіння професією та розвитку кар'єри [54].

Резюмуючи вище сказане, можна зробити висновки, що професійна спрямованість формується в підлітковому віці, з максимальним розвитком у старшому шкільному віці. Існує чотири рівні професійної спрямованості, які відрізняються за рівнем сформованості намірів та інтересів. Загальна спрямованість особистості включає загальні мотиви та професійну спрямованість, що визначається здібностями, які взаємодіють з системою цінностей та потребами особистості.

1.3. Чинники та фактори впливу на вибір професії старшокласниками під час війни

Старшокласники знаходяться на етапі підготовки до самостійного життя та професійної діяльності, що вимагає від них соціального самовизначення та усвідомленого вибору життєвого шляху. Дослідження свідчать, що успішність навчання та подальша життєва активність залежать від мотивації та спрямованості учнів. Випускники повинні бути морально, психологічно та практично готовими до життя в умовах ринкової економіки [62].

Сучасна освітня система включає різні навчальні заклади, які реалізують професійну орієнтацію учнів, що є важливим для адаптації до ринку праці. Створення профільних шкіл та ліцеїв сприяє допрофесійній підготовці учнів на основі науково обґрунтованої профілізації навчального процесу. Проблема професійного навчання школярів активно досліджується педагогами та психологами, але зміни в суспільстві вимагають нових підходів до освіти.

Варто розглянути підходи до формування професійної спрямованості у старшому шкільному віці, спираючись на аналіз структурних компонентів цього процесу. Дослідники виділяють кілька ключових елементів, таких як інтереси, схильності, мотиви, ціннісні орієнтації та професійна позиція. Зокрема, О. В. Гринько акцентує увагу на ціннісно-мотиваційній сфері та професійній самосвідомості. Старший шкільний вік вважається сприятливим для виявлення професійних прагнень учнів. Введення профільного навчання в школах має на меті адаптацію освітнього процесу до потреб учнів, підвищення їх інтересу до знань, розвиток особистісних якостей та підготовку до подальшої освіти у вищих навчальних закладах [43].

Аналіз дисертаційних досліджень з організації профільного навчання учнів середньої школи виявляє важливі аспекти, такі як фактори формування інтересу до професії, методики підготовки старшокласників до професійного самовизначення, а також етапи підготовки до педагогічної діяльності.

Профілізація навчання є важливим елементом освіти в багатьох країнах, сприяючи професійному самовизначенню учнів та їх адаптації до ринку праці.

Висновки підкреслюють актуальність проблеми професійної спрямованості навчання, яка розглядається з різних наукових позицій. Основною ознакою професійної спрямованості є її динамічність, що змінюється з рівнем професіоналізації. Важливо формувати у старшокласників мотиви, ціннісні орієнтації та самоактуалізацію. Професійна спрямованість навчання може бути реалізована через профільну старшу школу, що включає підготовку учнів до свідомого вибору профілю, формування стійких мотивів та організацію навчання через ціннісні орієнтації. Це відкриває перспективи для подальших досліджень у цій галузі [34].

Мотивація є складним психологічним явищем, що визначає поведінку людини через систему факторів, таких як цілі, потреби та мотиви. У сучасному суспільстві старшокласники стикаються з труднощами у виборі професії через нестабільну соціально-економічну ситуацію та зміни в освіті, що призводить до невпевненості у своєму життєвому шляху. Важливо, щоб молоді люди усвідомлювали свої внутрішні ресурси та співвідносили їх з вимогами професій, оскільки це є основою для успішного професійного самовизначення.

Чинники, які впливають на професійне самовизначення, можуть бути розділені на зовнішні (наприклад, вплив батьків, друзів, вчителів, соціально-економічний попит на професію) та внутрішні (наприклад, здібності, погляди, установки на працю). Цей процес є складним, оскільки він включає безліч різних чинників, які взаємодіють між собою. Різні дослідники запропонували свої класифікації чинників, які впливають на вибір професії, що допомагає краще зрозуміти цей процес [45].

М. М. Захаров виділяє три категорії факторів, що впливають на людину:

- 1) Загальні фактори макросередовища, які залежать від соціально-економічного стану суспільства. До них належать соціально-економічні умови

життя, громадські організації, духовна культура суспільства, засоби масової інформації та інші елементи.

2) Регіональні (зовнішні) фактори, що відображають специфічні характеристики економічного та демографічного розвитку окремого регіону країни. Сюди входять мережа навчальних закладів, культурно-освітній і професійний рівень сімей, форми проведення дозвілля та інші аспекти.

3) Індивідуальні (внутрішні) фактори, які відображають психологічні та фізіологічні особливості конкретної особи. До них відносяться стать, рівень розвитку індивідуальної свідомості, здібності, інтереси, ідеали, знання та інші характеристики [15].

Вибір професії залежить від різних чинників. Серед них виділяються суб'єктивні (інтереси, здібності, темперамент, характер) і об'єктивні (рівень підготовки, успішність, стан здоров'я, інформованість про світ професій). Також враховуються соціальні характеристики, такі як соціальне оточення, домашні умови, освітній рівень батьків. Різні дослідники сформували класифікації цих чинників, які мають схожості та розбіжності. Деякі автори поділяють їх на зовнішні та внутрішні, інші - на суб'єктивні і об'єктивні.

Підлітки уявляють себе у різних професіях, але їхні мрії часто не відповідають реальності. Засоби масової інформації впливають на їхні вибори, але з часом вони починають задумуватися над своїми здібностями, інтересами та цінностями. Рефлексія допомагає їм зробити свідомий вибір професії, враховуючи всі аспекти. У цьому процесі важливо враховувати як інтереси, так і здібності, а також систему цінностей кожної особистості.

Профорієнтаційна робота з учнями є важливим етапом у їхньому житті, оскільки вибір професії визначає подальший шлях розвитку особистості. Процес професійного самовизначення проходить кілька стадій, починаючи з фантазійного періоду у дитинстві і закінчуючи активним самопізнанням у підлітковому віці. Важливо, щоб учні мали можливість відчувати себе у різних сферах діяльності та отримати необхідну підтримку у виборі майбутньої

професії. Для цього важливо включити спеціальні курси з профорієнтації до шкільної програми для старших класів, щоб допомогти учням зробити свідомий вибір щодо своєї майбутньої кар'єри [61].

Психолого-педагогічний супровід професійного самовизначення підлітка є однією з найважливіших задач навчально-виховного процесу. Визначають три етапи процесу професійного самовизначення підлітка.

На першому етапі важливо з'ясувати, чи усвідомлює підліток саму проблему вибору професії і як він бачить цей вибір. Часто виникають ситуації, коли самовизначення підлітка замінюється самовизначенням у соціальному плані, тобто замість вибору професії вирішується питання вибору навчального закладу.

На другому етапі виникає питання, хто повинен вирішувати професійне самовизначення підлітка. Важливо, щоб сам підліток був активним учасником процесу професійного самовизначення. Його самооцінка і рівень домагань визначають його здатність приймати рішення. Дорослі повинні допомогти підліткам вірити в себе і розвивати їхню самооцінку.

На третьому етапі важливо зібрати необхідну інформацію про бажану професію. Підліток повинен вирішувати проблемні ситуації, які виникають при пошуку інформації про професію і виробленні нових способів діяльності [63].

Отже, можна зробити висновок, що психолого-педагогічний супровід професійного самовизначення підлітка є важливою задачею навчально-виховного процесу, а процес самовизначення складається з трьох етапів: рішення про вибір професії, визначення того, хто повинен вирішувати професійне самовизначення, і збір інформації про бажану професію.

У підлітковому віці здібності учнів до певного виду діяльності починають формуватися під впливом навчально-виховної роботи школи та позашкільних установ. Це пов'язано з розвитком глибоких інтересів, свідомого й активного ставлення до оточуючого середовища, а також самостійного й творчого

мислення. Враховуючи ці фактори, дане дослідження є актуальним та перспективним в подальших дослідженнях [66].

У всі часи ми спостерігаємо зниження мотивації та успішності в навчанні серед підлітків. У «здоровому стані» активність гіпокампа та префронтальної кори у підлітків зменшується. Діти по-різному реагують на стрес, і деякі з них поки не можуть повернутися до звичного темпу та обсягу навчання, навіть для свого віку.

Протягом останніх двох років діти в Україні пройшли через складні умови, змушені були вчитися під час тривоги, блекаутів та обстрілів, проводячи дні у підвалах. Особливо важка ситуація склалася для дітей, які навчаються поряд із кордоном з Росією, Білоруссю та окупованими територіями. Інтернет-з'єднання там дуже слабе, що часто ускладнює навчання в онлайн-режимі.

Експерти, які працюють з дітьми, відзначають, що підлітки, незважаючи на труднощі та випробування, не втрачають інтересу до навчання і намагаються планувати своє майбутнє. Вони називають цих дітей "Покоління Перемоги", які мають страхи та біль, але водночас вони мають запит на розуміння себе та свого психічного стану. Підлітки висловлюють страхи щодо майбутнього, такі як невдачі в навчанні, нерозуміння у коханні та важливість вибору свого шляху у житті. Навіть у віддалених від військових конфліктів регіонах України підлітки відчувають страх перед невизначеністю майбутнього через війну. Психологи рекомендують дорослим приділяти увагу психологічному благополуччю дітей, бути поруч з ними та допомагати їм виражати свої емоції.

1.4. Особливості профорієнтаційної роботи із старшокласниками в умовах воєнного стану

Історично профорієнтація має глибокі корені, починаючи з давніх університетів і розвиваючись у відповідь на соціальні зміни XIX-XX століть. Основоположник цієї сфери, Френк Парсонс, визначив ключові аспекти вибору кар'єри, які залишаються актуальними. Дослідження в цій галузі продовжують

розвиватися, зокрема через соціологічні та психологічні підходи, що підкреслюють важливість соціальних взаємодій та когнітивних процесів у професійному навчанні. Результати цих досліджень можуть суттєво вплинути на сучасну профорієнтаційну політику та практику [52].

Профорієнтація визначається як комплекс послуг, що допомагають людям будь-якого віку обирати освіту, професію та управляти кар'єрою. Вона включає кар'єрне навчання, інформацію, консультування, оцінку навичок та розвиток необхідних для працевлаштування вмінь. Основна мета профорієнтації — забезпечити доступ до корисних ресурсів, що дозволяють зрозуміти ринок праці та власні можливості.

Профорієнтація є безперервним процесом, що триває протягом усього життя, і вимагає постійного вдосконалення навичок. Вона тісно пов'язана з концепцією навчання впродовж життя, що підкреслює важливість постійного розвитку знань і компетенцій для підвищення рівня зайнятості та економічного зростання.

У навчальних закладах кар'єрне консультування допомагає учням планувати своє майбутнє, розвивати навички та підвищувати мотивацію до навчання. Дослідження підтверджують, що ефективне кар'єрне консультування в школах позитивно впливає на академічний успіх учнів та їх подальший кар'єрний розвиток [35].

В Україні реалізується профорієнтаційна політика для учнів шкіл в рамках Нової української школи (НУШ), що підтримується ЄС та Українським інститутом розвитку освіти. Програма спрямована на досягнення цілей сталого розвитку до 2030 року, забезпечуючи якісну освіту та можливості для навчання протягом життя. Міністерство освіти та науки України відповідає за впровадження цієї програми, проте не визначає конкретних виконавців, акцентуючи увагу на автономії шкіл у розробці власних освітніх програм.

У програмі зазначено, що участь у реалізації профорієнтації повинні брати вчителі, учні, батьки, громадські організації та роботодавці, але

недостатньо уваги приділено ролі органів місцевого самоврядування. Школи можуть надавати послуги кар'єрної освіти та консультування, але для цього вчителі повинні мати відповідну кваліфікацію.

Програма дозволяє школам самостійно розробляти профорієнтаційні активності, враховуючи місцеві потреби та ринок праці. Вона також включає методи оцінки ефективності профорієнтаційної політики, зокрема самоаналіз шкільного керівництва. Загалом, українська модель профорієнтації схожа на міжнародні, але не акцентує увагу на важливості місцевого самоврядування

Слід зазначити, що зміни в економічній, соціальній, політичній та духовній сферах українського суспільства ускладнюють процес професійного самовизначення молоді. Це, насамперед, пов'язано з об'єктивними проблемами функціонування ринку праці в Україні. Експерти акцентують увагу на тому, що ринок праці є найскладнішим і найдинамічнішим елементом ринкової економічної системи. Його стан залежить як від загальної економічної ситуації в країні, так і від традиційних особливостей участі населення в економічній діяльності, можливостей вибору видів економічної діяльності та домінуючих у суспільстві цінностей [53].

Зміни в українському суспільстві створюють труднощі для підлітків, які в умовах постійного стресу намагаються визначити свої цінності та обрати майбутню професію. Враховуючи складний сучасний стан підлітків, існує ризик прийняття імпульсивних і необдуманих рішень, які можуть негативно вплинути на їхній вибір сфери діяльності та життя в цілому.

Допомога у професійному самовизначенні полягає в організації навчально-виховної роботи, яка використовує раціонально-емоційний вплив на учнів для свідомого вибору професії. Основним інструментом є профорієнтаційна система, що надає професійну інформацію. Сучасні технології, такі як веб-платформи та мобільні додатки, можуть значно підвищити ефективність професійної орієнтації, допомагаючи учням у самоаналізі, дослідженні ринку праці та здобутті необхідних знань. Онлайн-

ресурси пропонують інформацію про професії, вимоги до кваліфікації, заробітну плату та перспективи розвитку, а також тести для визначення інтересів і здібностей учнів [69].

Мобільні додатки є зручними для учнів і студентів, оскільки забезпечують доступ до інформації та ресурсів професійної орієнтації в будь-який час і з будь-якого місця. Вони можуть включати функції для створення та управління кар'єрними цілями, відстеження прогресу в їх досягненні, а також надання порад і рекомендацій.

Багато випускників шкіл отримують освіту в професіях, які не відповідають їхнім здібностям і не затребувані на ринку праці, що призводить до марних витрат ресурсів. Відсутність системної професійної орієнтації є однією з причин цієї проблеми. Проведене дослідження показало, що профорієнтаційні заходи в школах є розрізненими і неефективними, оскільки не стимулюють активну участь учнів у процесі вибору професії та розвитку навичок. Більшість з цих заходів не мають спільної системи взаємодії і не допомагають учням у визначенні їхнього професійного шляху[42].

У сучасному освітньому середовищі важливо інтегрувати технології у всі аспекти навчального процесу, включаючи профорієнтаційну діяльність. Підлітки, які активно користуються сучасними технологіями, можуть бути зацікавлені у їх використанні в навчанні. Проте, під час дистанційної освіти спостерігається недостатня компетентність вчителів у сфері ІТ, що потребує системного підходу до підвищення їхніх навичок.

Також застосування відео- та вебінарних форматів може сприяти психологам і соціальним педагогам у проведенні онлайн-консультацій та навчальних сесій з професійної орієнтації.

15 березня 2023 року в Україні відбувся Всеукраїнський урок з профорієнтації в рамках проекту «Обери професію своєї мрії», ініційованого Міністерством освіти і науки України та іншими організаціями. Мета заходу - допомогти учням старших класів свідомо обрати професію та реалізувати себе

в Україні. Урок включав участь відомих українських зірок і кар'єрних консультантів, які ділилися своїми історіями успіху.

Висновки до першого розділу

Таким чином, професійне становлення особистості - це складний процес, який включає в себе не лише вибір професії, але і проходження різних стадій професійного розвитку. Кожна стадія має свої власні критерії успішності, які допомагають особистості визначити свої професійні цілі і досягнути їх. Важливо, щоб вибрана професія відповідала інтересам та здібностям особистості, а також сприяла розвитку її творчих і етичних сил. Тільки в такому випадку можна говорити про успішне професійне самовизначення та реалізацію в обраній сфері діяльності

У підлітковому віці починається формування професійної спрямованості, яка стає більш стійкою та свідомою у старшому шкільному віці. Процес цього формування можна розглядати на чотирьох рівнях, починаючи від нечітких намірів щодо професії і закінчуючи активною реалізацією професійних намірів та розвитком необхідних якостей для обраної професії. Важливою частиною цього процесу є вибір певного кола професій, розвиток уявлень про себе та відповідність власних якостей вимогам професії.

Протягом останніх двох років діти в Україні пережили складні умови війни, вчитися в умовах тривоги, блекаутів та обстрілів, проводячи дні у підвалах. Незважаючи на це, підлітки не втрачають інтересу до навчання і намагаються планувати своє майбутнє. Вони висловлюють страхи щодо невдач у навчанні, нерозуміння у коханні та важливість вибору свого шляху у житті. Навіть у віддалених від військових конфліктів регіонах України підлітки відчують страх перед невизначеністю майбутнього через війну. Психологи рекомендують дорослим приділяти увагу психологічному благополуччю дітей, бути поруч з ними та допомагати їм виражати свої емоції.

В Україні профорієнтаційна політика реалізується в рамках Нової української школи за підтримки ЄС, з акцентом на автономії шкіл у розробці профорієнтаційних активностей, хоча роль місцевих органів влади залишається недостатньо визначеною. Сучасні технології, такі як веб-платформи та мобільні додатки, можуть підвищити ефективність профорієнтаційної роботи, але їх впровадження в школах є недостатньо системним. Важливо інтегрувати ці технології, враховуючи потреби підлітків, та підвищити ІТ-компетентність вчителів. Всеукраїнський урок з профорієнтації, проведений 15 березня 2023 року, став важливим кроком у підтримці учнів старших класів у виборі професії.

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

2.1. Методи дослідження професійної спрямованості старшокласників

Проблеми професійного самовизначення та управління ним у школярів були предметом досліджень таких вчених, як Є. Клімов, Н. Пряжніков, В. Сидоренко, М. Тітма, Л. Божович, О. Леонт'єв, Б. Федоришин, О. Мельник та інших. Свідомий і самостійний пошук значущості обраної професії є важливим етапом у формуванні особистості в соціокультурному контексті, особливо в суспільстві, яке прагне економічного благополуччя та зайнятості населення. Вибір професії та подальший розвиток у цій сфері стають необхідними умовами для досягнення успіху, тому свідомий вибір індивіда є ключовим для ефективності цього процесу. Професійний розвиток особистості проходить через кілька основних фаз, які Є. О. Клімов класифікує як фази оптанта, адепта, адаптанта, інтернала, майстра, авторитета та наставника [14].

Сучасні українські дослідники активно аналізують та запозичують досвід інших країн у сфері організації профорієнтації в школах. Дослідження показують, що усвідомлений і обдуманий вибір майбутньої професії є важливою умовою для успішного розвитку та самореалізації особистості.

Обговорюючи досвід професійної орієнтації в інших країнах, варто звернути увагу на заходи, які допомагають учням та студентам у виборі подальшого кар'єрного шляху. Одним із таких заходів є «gap year» — рік, присвячений відпочинку або перерві, коли після завершення навчання в школі чи університеті молоді люди можуть на рік призупинити своє професійне становлення, відкласти вибір професії та зайнятися самопошуком [24].

На практиці ті, хто вирішує провести цей рік таким чином, займаються волонтерством, знаходять підробіток або подорожують. Цей рік надає можливість переосмислити свої життєві вибори, бажання та прагнення. Таким чином, індивід може подумати про те, чим насправді хоче займатися, що йому до вподоби, а що не є його справжньою мрією. Занурення в життя після навчання дозволяє відволіктися від шкільного чи університетського середовища та поглянути на світ очима дорослого, перед яким відкривається безліч можливостей і варіантів [51].

В Україні практика «gap year» не є поширеною, і в нашому суспільстві її часто сприймають як ознаку того, що школяр не зміг скласти екзамени для вступу або ж не знає, чого хоче. Проте, варто зазначити, що в віці 16-18 років, відразу після закінчення школи, цілком нормально не мати чітких планів на майбутнє. Невідомість у цьому контексті є виправданою, адже більшість молодих людей отримували загальну освіту і не мали можливості ознайомитися з усіма варіантами подальшого життя та працевлаштування. Таким чином, невпевненість у наступних кроках є логічною реакцією свідомої особистості на нові обставини, і тому важливо надати їй право вибору – вступати до навчального закладу чи взяти час на роздуми [36].

Такий спосіб вибору професії старшокласником є суттєвим елементом процесу профорієнтації. Можливість відпочити та обдумати свої подальші кроки сприятиме більшій користі, ніж раптове занурення в інший вид навчання.

Одним із значних досягнень зарубіжної психології в галузі професійного самовизначення є теорія Джона Голланда. Вона стверджує, що професійна орієнтація особистості визначається її внутрішніми характеристиками, мотиваціями поведінки та уподобаннями.

Згідно з висловлюваннями Д. Голланда, процес самоактуалізації стає легшим, якщо діяльність особи відповідає її вподобанням. У теорії виділяють шість типів особистості: реалісти, дослідники, підприємці, артисти, соціальні

особи та традиціоналісти. Кожному з цих типів притаманні певні вподобання та навички, завдяки яким індивід певного типу зможе досягти найбільших успіхів у своїй діяльності[13].

Реалісти є практичними та некомунікабельними, з акцентом на матеріалістичність і точність. Дослідники відзначаються аналітичністю та стриманістю, зосереджені на інтелектуальній діяльності, без прагнення до матеріальних благ. Артисти є творчими та ідеалістичними, з акцентом на естетику та неординарність. Соціальні люди прагнуть до взаємодії, навчання та допомоги іншим, характеризуються емпатією та товариськістю. Підприємці є лідерами та комунікабельними особистостями, з інтересом до політики та економіки, без акценту на дослідження. Традиціоналісти орієнтуються на практичність [4].

Важливий внесок у розвиток вітчизняної концепції професійної орієнтації зробив радянський, а згодом російський вчений Євген Клімов. Він розробив класифікацію професій, що включає п'ять типів, кожен з яких відповідає певному об'єкту або сфері діяльності. Відповідно, виділяються такі типи:

- «людина – природа»,
- «людина – техніка»,
- «людина – людина»,
- «людина – знакова система»,
- «людина – художній образ».

Залежно від цілей діяльності, професії поділяються на три класи: гностичні (визначення, розпізнавання), перетворювальні (обслуговування, обробка) та пошукові (винайдення, створення) [5].

Завдяки цій класифікації, старшокласники можуть самостійно визначити, яка професія найбільше їм підходить. Проте класифікація Клімова отримала критику від сучасних психологів і педагогів через суттєві недоліки та неточності. Не всі сучасні професії можна віднести до цієї

класифікації, а також існує більше ніж п'ять типів професій у наш час. Таким чином, ця класифікація потребує оновлення.

При виборі професії важливо орієнтуватися на власні бажання та можливості, що включає інтереси, здібності та стан здоров'я. Також слід враховувати потреби суспільства в певних спеціальностях. А.О. Васильєва підкреслює, що професійне самовизначення залежить від усвідомлення цінності праці, розуміння соціально-економічної ситуації, необхідності підготовки, орієнтації в професіях та узгодження професійних цілей з життєвими цінностями [6].

В. Кириченко підкреслює, що молодь звертає увагу на престиж професій, прагнучи асоціювати себе з висококваліфікованими групами. Належність до менш престижних робітничих спеціальностей негативно впливає на самооцінку молодих людей. Наразі спостерігається дефіцит кваліфікованих робітників, таких як сантехніки та будівельники, оскільки ці професії часто виконуються особами без додаткових навичок. Це призводить до того, що некваліфіковані «менеджери» та «економісти» виявляються менш професійними у простих спеціальностях. У суспільстві зникла культура взаємопоцінювання та ідея рівності всіх професій.

Враховуючи думки В. Кириченка, при виборі майбутньої професії школярі рідко аналізують свої внутрішні ресурси, які є основою для успішного виконання обраної діяльності. Найбільший вплив на їхнє рішення мають думки батьків, друзів та авторитетних осіб [14].

Вибір професії є важливим етапом у житті особистості, оскільки обрана діяльність може впливати на її розвиток і самосвідомість. Старшокласники стикаються з необхідністю прийняття рішення, на яке впливають різні фактори.

Є. Клімов визначив вісім основних чинників, що впливають на вибір професії: здібності, думка батьків, ринкові потреби, думка друзів, інформованість, особистісний професійний план, нахили та рівень домагань.

Поняття «здібності» є досить суб'єктивним, проте загалом їх можна охарактеризувати як вроджені вміння особи, які, за умови належного розвитку, можуть стати видатними. У сучасному розумінні здібності не є визначальними у житті людини, вони не формують її особистість і не є критерієм на ринку праці. Проте для успішного вибору професії важливо, щоб індивід усвідомлював, яка діяльність приносить йому задоволення, а яка – навпаки, є обтяжливою. Для виявлення власних здібностей існує безліч опитувальників і методик, серед яких у практиці профконсультування найчастіше використовуються "Диференціальні тести здібностей" (ДАТ) та "Батарей тестів загальних здібностей" (ГАТВ) [41].

Думка батьків часто має вирішальне значення при виборі професії в нашій країні. Часто старшокласники обирають ту спеціальність, яку їм пропонують, через особисті уподобання або нереалізовані амбіції своїх батьків.

Варто зазначити, що уявлення дітей про певні професії формується під впливом досвіду їх батьків у цих сферах. Тобто, думка дитини про професію, яку представляє один з батьків, базується на професійному досвіді останнього. Крім того, звички та спосіб життя батьків також суттєво впливають на вибір професії дитини. Спостерігаючи за батьками та аналізуючи їхній графік (скільки часу вони витрачають на роботу, родину, хобі та відпочинок, а також наскільки важкою є їхня праця), діти можуть сформулювати власні бажання та вимоги до своєї професійної діяльності, що в свою чергу вплине на їхній вибір професії.

Вибір професії або університету також значною мірою залежить від фінансового становища родини. Часто трапляється, що старшокласники змушені відмовитися від бажаної професії чи навчального закладу через те, що батьки не можуть забезпечити цю можливість. До проблеми фінансового забезпечення слід додати й географічне розташування навчального закладу, адже не кожен може дозволити собі переїзд в інше місто для навчання[37].

Ринкові потреби є важливим чинником при виборі професії. Більшість старшокласників та абітурієнтів враховують затребуваність та актуальність спеціальності під час свого вибору.

Відходячи від концепції «восьмикутника» Клімова, слід зазначити величезний вплив соціальних мереж на вибір професії. Часто думки блогерів, знаменитостей та інших інфлюєнсерів стають авторитетними для підлітків. Прислухаючись до їхніх висловлювань, старшокласники можуть обрати ту чи іншу професію. Надихнувшись представленням певної діяльності, вони можуть зробити помилкові висновки, адже зазвичай в інтернеті демонструються лише позитивні аспекти життя та роботи, а про складнощі та неприємності часто замовчують. Проте варто підкреслити, що інтернет є безмежним джерелом знань, і при виборі професії можна ознайомитися з численними відгуками, прослухати інтерв'ю та подкасти фахівців, а також отримати об'єктивні відомості про навчальні заклади [16].

Отже, можна зробити висновок, що думки, висловлені в соціальних мережах, не завжди є спотвореними чи неправдивими. Якщо цілеспрямовано шукати інформацію про потенційну професію, можна знайти відповіді на свої запитання. Тому я не вважаю, що дискредитація соціальних мереж як повноцінного джерела інформації під час вибору майбутньої професії для старшокласників є обґрунтованою.

Інформованість старшокласників про нові професії або модернізацію існуючих є недостатньою. У закладах середньої освіти важко отримати актуальну інформацію про багато видів діяльності. У школах часто надають огляд лише загальних професій (лікар, юрист, економіст тощо), при цьому ігноруються нові напрямки, пов'язані з соціальною роботою, політологією, маркетингом у соціальних мережах, публічним мовленням тощо. Забезпечення учнів необхідною інформацією в процесі профорієнтації є серйозним викликом для сучасної системи освіти в Україні.

Особистісний професійний план (ОПЛ) відображає прагнення старшокласника досягти успіху в обраній сфері. ОПЛ враховує такі аспекти, як особисті амбіції, бажання, знання про улюблену галузь та намір у ній розвиватися, а також готовність до самостійного навчання та освоєння нової інформації[51].

На мою думку, ОПЛ є важливим чинником у формуванні майбутньої професії, оскільки він є особистим вибором індивіда, а не результатом впливу оточення. Мотивація повинна виходити зсередини, а не нав'язуватися ззовні. Коли є можливість обирати професію відповідно до власних уподобань та амбіцій, індивід має шанс на самореалізацію. Наявність власної думки та вибору відіграє ключову роль у становленні особистості як професіонала.

Останні два пункти можна віднести до ОПЛ, оскільки добре розроблений план враховує індивідуальні схильності та рівень домагань. Схильності визначають нахили особи до певного виду діяльності, а рівень домагань відображає її прагнення досягти успіху.

Вибір професії є ключовим етапом у житті молодої людини, оскільки він дає можливість реалізувати її здібності та амбіції, а також максимально ефективно використовувати трудовий потенціал. Однак процес вибору професії може бути досить складним через різноманіття професій та індивідуальні особливості особистості. Для вивчення мотивів і факторів, що впливають на вибір професії, проводиться аналіз різних технік і методик, які спрямовані на дослідження мотиваційних аспектів та ціннісних орієнтацій особистості.

З розвитком цифрових технологій у світі стали популярними профорієнтаційні тести, які можна умовно розділити на дві категорії. Перша категорія тестів базується на самооцінці особистих інтересів, здібностей та рис характеру, а також на вимогах до майбутньої професії. Результати таких тестів часто супроводжуються рекомендаціями щодо найбільш підходящих професій і

інформацією про шляхи їх досягнення. Ці тести зазвичай швидкі у виконанні та легко адаптуються для різних вікових груп [27].

Друга категорія тестів оцінює загальні здібності та компетенції особистості, такі як критичне мислення, мовні та цифрові навички, аналітичні здібності тощо. Результати цих тестів можуть слугувати основою для рекомендацій щодо подальшої освіти або професійної діяльності. Ці тести потребують більше уваги та часу для виконання, а їх результати можуть бути використані для вступу до вищих навчальних закладів або при прийомі на роботу. Часто послуги з проведення таких тестів надаються на платній основі через складність їх розробки.

Для оцінки інтересів і здібностей учнів можна застосовувати різноманітні тести та анкети. Наприклад, тест Майєрс-Бріггс дозволяє виявити тип особистості учня та його сильні сторони. Тест Геллера, що базується на шести темах, допомагає з'ясувати, які види діяльності найбільше підходять учневі. Тест Річардсона сприяє визначенню професій, які можуть бути найбільш відповідними для учня. Анкета для оцінки інтересів і здібностей допомагає виявити, які предмети та види діяльності найбільше цікавлять учня і в яких сферах він може проявити свої здібності [22].

Профорієнтаційні тести допомагають у виборі професії, оцінюючи інтереси, здібності та компетенції особистості. Вони можуть фокусуватися на самооцінці особистих рис або загальних навичок. Результати тестів можуть слугувати основою для вибору освіти чи кар'єри, але важливо враховувати також власні цінності, мрії та прагнення. Кожна людина має індивідуальні потреби, тому важливо знайти професію, що відповідає її особистісним рисам. Тестування є корисним інструментом, але остаточне рішення має ґрунтуватися на глибокому самопізнанні.

2.2. Організація, процедура проведення та емпіричний аналіз професійних інтересів підлітків в умовах воєнного часу

Метою емпіричного дослідження було дослідження професійних інтересів та намірів сучасних підлітків.

Об'єкт дослідження - старшокласники.

Предмет дослідження – професійна спрямованість старшокласників.

Гіпотеза дослідження війна Росії з Україною впливають на професійну спрямованість підлітків.

Емпіричне дослідження проводилось у кілька етапів:

- визначення методів та планування запланованого дослідження;
- формування вибірки та умов нашого дослідження;
- проведення дослідження за обраними методами;
- обробка отриманих результатів, їх кількісне та якісне аналізування,

інтерпретація.

Опрацювання отриманих результатів передбачало кількісний та якісний аналізи. Первинний кількісний аналіз результатів нашого дослідження проводився окремо за кожним блоком.

Отже, кількісний аналіз результатів дослідження передбачав визначення середнього арифметичного значення, показників та відсотковий показник такого значення.

Загальна презентація проведеного дослідження, його вибірка та умови дослідження представлені у Таблиці 2.1.

Таблиця 2.1. Організація та процедура проведення дослідження

Мета	дослідження професійних намірів підлітків
Місце та час проведення дослідження	Малинський ліцей 2 Малинської міської ради
Учасники дослідження	60 підлітків

Методи дослідження	<p>Опитувальник мотиваційних впливів на вибір професії (розроблено Д. Барбуто та Р. Сколком, переклад О. Сидоренко)</p> <p>Методика карти інтересів А. Голомшток в модифікації Г. Резапкіной</p> <p>Анкета « Вплив війни на вибір вашої професії»</p> <p>Анкета « Вплив різних факторів на вибір професії»</p> <p>методика «Диференційно-діагностичний опитувальник» за Клімовим.</p>
Форма проведення дослідження	Очна
Зміст діяльності досліджуваних	Заповнення опитувальників

Для досягнення мети дослідження були застосовані такі психодіагностичні методики: опитувальник мотиваційних впливів на вибір професії (розроблений Д. Барбуто та Р. Сколком, переклад О. Сидоренко), методика карти інтересів А. Голомшток у модифікації Г. Резапкіной, анкета «Вплив війни на вибір вашої професії», анкета «Вплив різних факторів на вибір професії», а також методика «Диференційно-діагностичний опитувальник» за Клімовим.

Висновки до розділу 2

Професійне самовизначення є важливим процесом, що включає формування особистості в конкретній професії, спеціальності чи посаді, з акцентом на мобільність та можливості для розвитку. Вибір професії дозволяє молодим людям реалізувати свої здібності та ефективно використовувати трудовий потенціал, хоча цей процес ускладнюється різноманіттям професій та

індивідуальними якостями. Для аналізу мотивів вибору професії використовуються різні техніки та методики, зокрема профорієнтаційні тести, які поділяються на дві групи: ті, що базуються на самооцінці інтересів і здібностей, та ті, що надають рекомендації щодо підходящих професій.

Для оцінки інтересів і здібностей учнів використовують різні тести та анкети, такі як тест Майєрс-Бріггс, тест Геллера та тест Річардсона. Ці інструменти допомагають визначити тип особистості, підходящі професії та інтереси учнів. Профорієнтаційні тести сприяють самооцінці інтересів і здібностей, що може допомогти у виборі подальшої освіти або професійної діяльності. Проте важливо, щоб вибір професії не базувався лише на результатах тестування.

Метою емпіричного дослідження було вивчення професійних інтересів та намірів старшокласників, зокрема, впливу війни Росії з Україною на їхню професійну спрямованість. Дослідження проводилось у кілька етапів: планування, формування вибірки, проведення дослідження та обробка результатів. Аналіз отриманих даних включав як кількісний, так і якісний підходи, зокрема, визначення середнього арифметичного та відсоткових показників.

РОЗДІЛ 3.

МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ОСОБИСТТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

3.1. Емпіричне дослідження особливостей професійної спрямованості старшокласників

Результати вивчення особливостей мотивації вибору професії у підлітковому віці за методикою "Мотиви вибору професії", що у мотивації вибору професії – більшість респондентів керуються . внутрішньою мотивацією, а саме спрямованістю на процес: бажання отримати задоволення та насолоду від процесу діяльності, а також переважна більшість керується зовнішньою мотивацією, а саме матеріальна винагорода: бажання відчутної зовнішньої винагороди: заробітна плата, премії тощо [41].

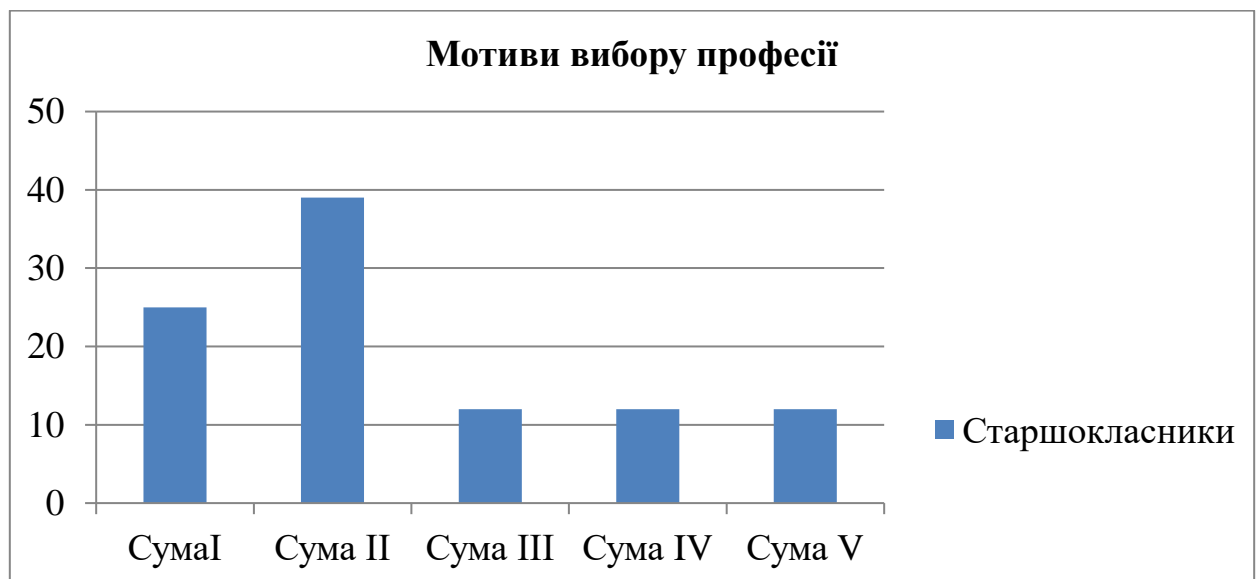

Рис. 3.1. Результати респондентів за опитувальником мотиваційних впливів на вибір професії

Значна частина підлітків має виражені внутрішні індивідуально значущі мотиви і зовнішньо соціально значущі мотиви. Якщо учень має внутрішні мотиви вибору певної професії, то він бажає отримати особистісне задоволення від неї. Для тих, хто керується зовнішньо значущими мотивами, важлива суспільна значущість професії, можливість кар'єрного просування та

можливість отримання стабільного фінансового достатку. Варто, розглянути професійні інтереси підлітків, щоб означити, які сфери професій є найбільш перспективними на думку сучасних підлітків [54].

Аналізуючи результати дослідження за методикою «Карта інтересів» варто розглянути результати на малюнку 3.2.

Рис. 3.2. Результати респондентів за опитувальником мотиваційних впливів на вибір професії

Найбільш популярними сферами професійних інтересів та намірів підлітків, згідно з результатами дослідження можна визначити такі як комп'ютерні технології (24 %), фізика та математика (15 %), механіка (13%), спорт та військова справа (12%) та історія та політика (10%). Водночас найменш перспективною сферою професійного розвитку вважають педагогіку та медицину, і такі результати можуть бути зумовлені низьким статусом в суспільстві та низькими заробітною оплатою праці.

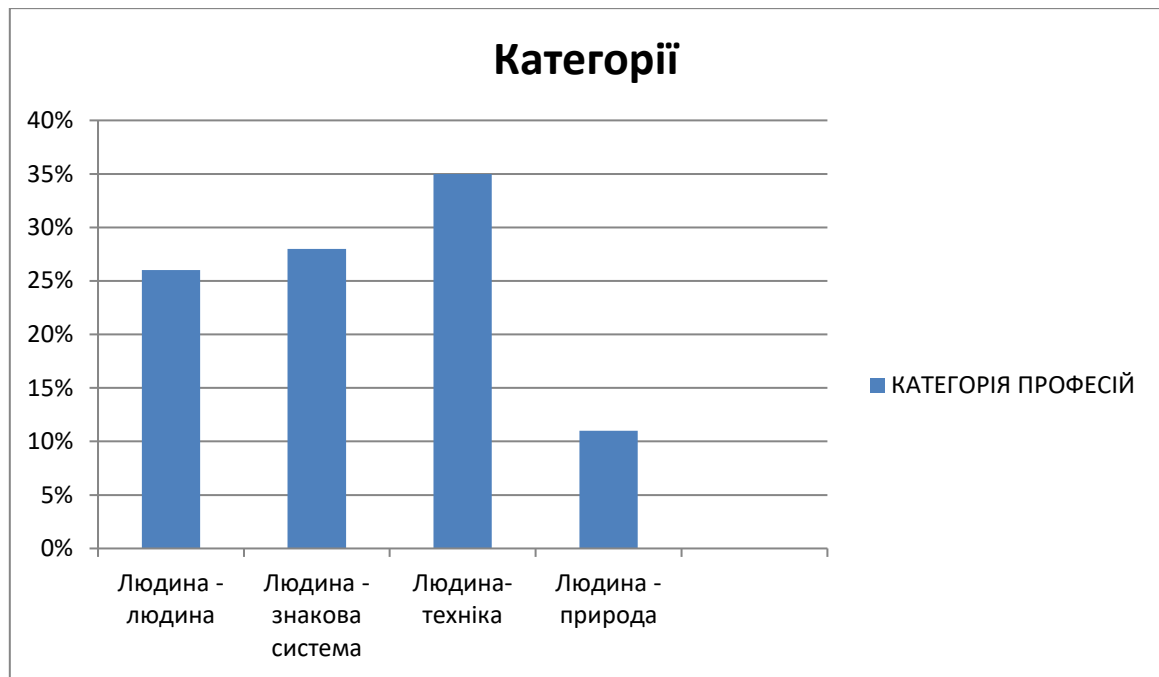

Рис. 3.3. Результати респондентів за методикою «Диференційно-діагностичний опитувальник» за Клімовим

При дослідженні професійної спрямованості старшокласників також було використано методику «Диференційно-діагностичний опитувальник» за Клімовим. Результати показали, що старшокласники надають перевагу професіям типу «Людина – Людина» (26%) та «Людина – Знакова система» (28%), «Людина – Техніка» (35%), а також старшокласники менше зацікавлені в професіях, пов'язаних з природою (11 %), можливо, через низьку оплату праці та зменшений попит. сферу географії та геології.

Згідно зі статистикою, проведеною в Dell два роки тому, 80% відсотків опитаних підлітків виявили бажання працювати з технологіями, а 38% з них мають намір побудувати кар'єру в галузі ІТ-розробки. У ІТ-сфері зазвичай працюють в комфортних умовах, з можливістю вибору режиму роботи (флексібіліті), можливістю працювати з будь-якого місця, а також забезпеченням необхідного обладнання та програмного забезпечення. ІТ-сфера відома своїми високими зарплатами, що робить її привабливою для молодого покоління, яке шукає фінансову стабільність та можливість матеріального зростання. Отже, сфера комп'ютерних технологій є оптимальною напрямом професії для задоволення зовнішньо значущих

мотивів, а саме важливої суспільної значущості професії, можливості кар'єрного просування та можливості отримання стабільного фінансового достатку.

Також сфера комп'ютерних технологій є суспільно значущою для майбутнього нашої країни. Україна має значну потребу у кваліфікованих ІТ-спеціалістах, яка наближається до мільйона. Молоді люди, зокрема підлітки, мають великий потенціал для задоволення цієї потреби. Вони легко навчаються програмуванню і мають потяг до цього. Знання ІТ є важливими для майбутнього, оскільки цей сектор пронизує всі сфери економіки. Вакансії, які раніше не вимагали ІТ-навичок, тепер потребують цифрових технологій. Штучний інтелект та інші технології автоматизації також стають все більш важливими. Українські розробники використовують ІТ-рішення для військових потреб, а також для розвідки та обробки інформації. Підлітки, які вивчають ІТ, можуть внести свій внесок у перемогу України у "війні технологій". Вивчення основ програмування, математики та дизайну є важливими для розробки технологій майбутнього.

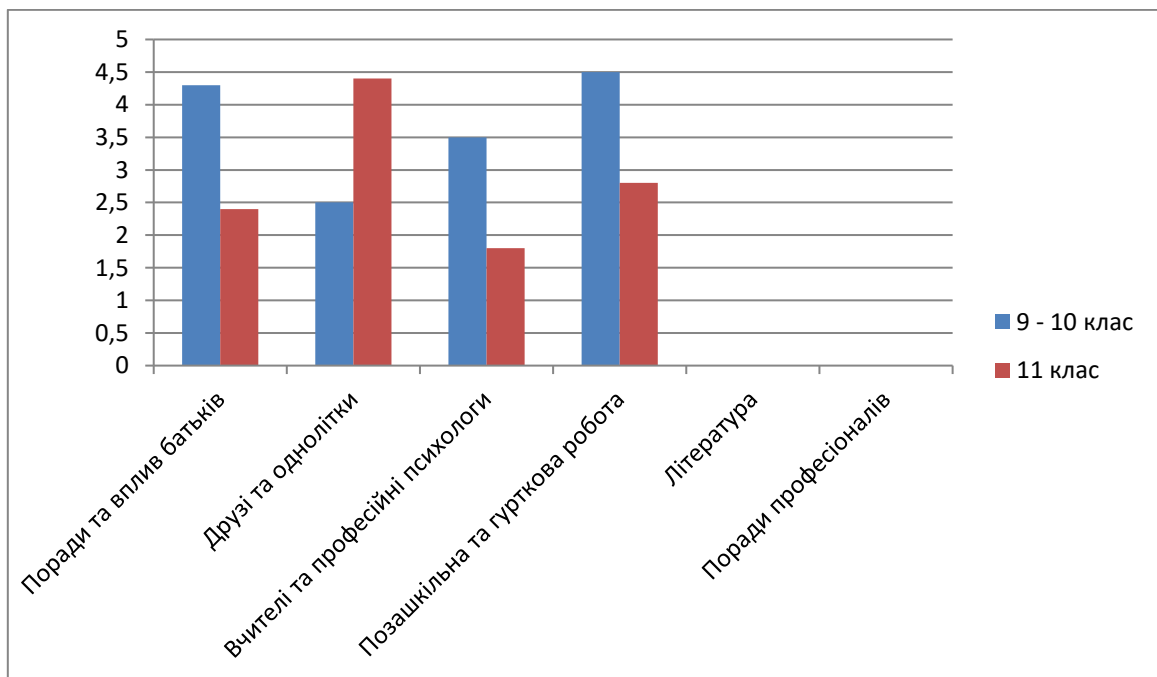

Рис.3.4. Динаміка рангових показників факторів впливу на вибір професії

На мою думку, такі показники виглядають не в гарному світлі для закладів освіти, адже вони показують низький рівень авторитетності думок представників системи освіти.

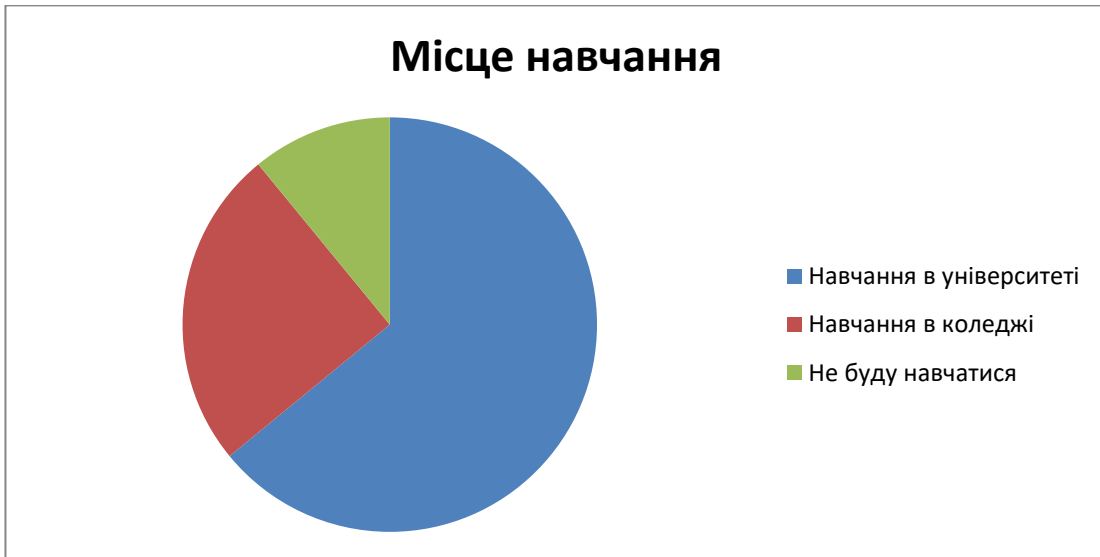

Рис.3.4. Динаміка рангових показників факторів впливу на вибір професії

Більшість випускників планують продовжити навчання у вищих навчальних закладах.. Аналізуючи результати питання про бажання підлітків продовжувати навчання, більшість опитаних (83%) відповіли, що з початком повномасштабної війни збільшилася мотивація до отримання вищої освіти.

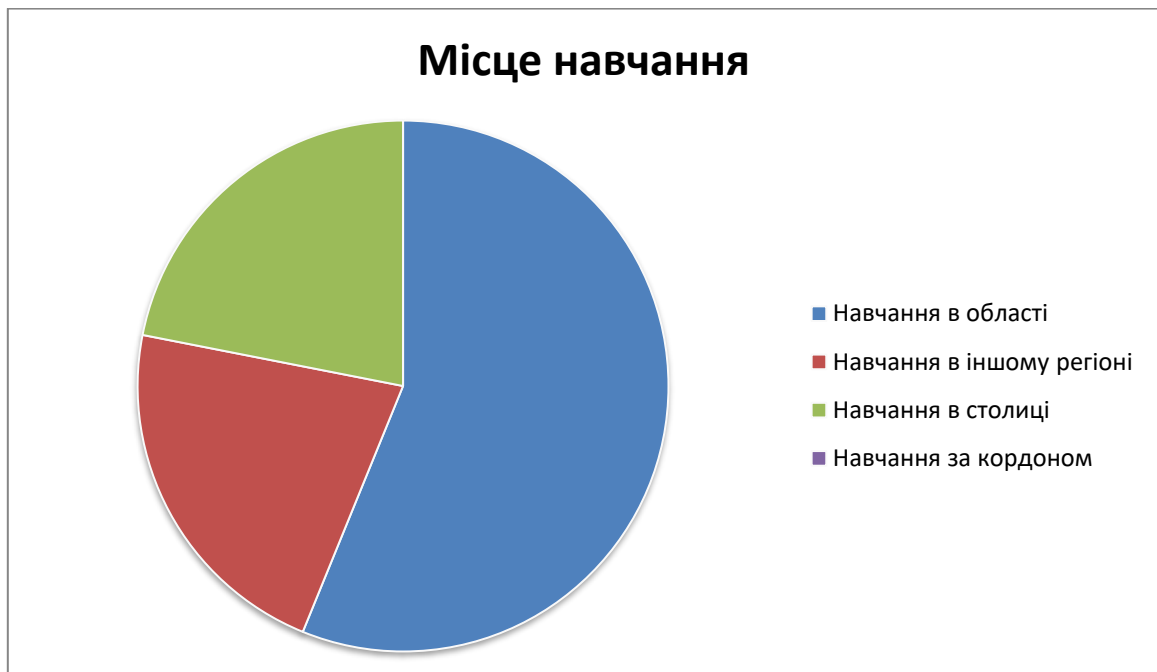

Рис.3.5 Динаміка рангових показників місця продовження навчання

Водночас більшість опитаних (61%), які прагнуть отримати вищу освіту, виявляють бажання навчатися за кордоном.

Також переважна більшість опитаних (85%) відповіли, що більше почали задумуватися про власне професійну спрямованість під час війни, а ніж в мирний час.

Аналізуючи результати дослідження, багато старшокласників мають внутрішні і зовнішні мотиви вибору професії. Ті, хто має внутрішні мотиви, бажають отримати особисте задоволення від своєї професії, тоді як ті, хто керується зовнішніми мотивами, цікавляться суспільною значущістю професії, можливістю кар'єрного росту та фінансовою стабільністю. Згідно з дослідженнями, найпопулярнішими сферами професійних інтересів підлітків є комп'ютерні технології, фізика та математика, механіка, спорт та військова справа, історія та політика. Натомість, географія та геологія вважаються менш перспективними сферами. ІТ-сфера особливо приваблива для підлітків, оскільки вона пропонує комфортні умови праці, гнучкий графік, високі зарплати та можливість працювати з будь-якого місця. Крім того, Україна потребує багато кваліфікованих ІТ-спеціалістів, і молоді люди можуть внести свій внесок у розвиток цієї сфери.

Отже, співпраця між компаніями та освітніми установами є важливою для оновлення системи навчання та кар'єрного консультування. Після завершення бойових дій буде велика потреба у фахівцях у сферах будівництва, медицини та інженерії, тому важливо, щоб молодь обирала професії, які відповідають їхнім сильним якостям і майбутнім перспективам. Використання сучасних технологій професійної орієнтації, таких як веб-платформи, мобільні додатки, онлайн-ресурси та відео- та вебінарні формати, може значно підвищити ефективність профорієнтації.

3.2. Профоієнтація як фактор впливу на професійну спрямованість старшокласників

Сучасне профорієнтування спрямоване на виховання молоді як активних суб'єктів вибору професії та праці, які здатні самостійно планувати своє майбутнє. Воно передбачає створення умов для розвитку самопізнання, самооцінювання та саморозвитку. Правильний вибір професії приносить моральне задоволення та високу продуктивність праці, поєднуючи інтереси особистості та суспільства. Основні завдання школи в профорієнтаційному вихованні старшокласників включають формування позитивного ставлення до праці, ознайомлення з професіями та їх вимогами, а також виявлення професійних інтересів.

У сучасній школі акцентується увага на формуванні особистості учнів, особливо в юнацькому віці, коли закладаються основи моральності, соціальні установки та риси характеру. Важливим є процес професійного самовизначення, який пов'язаний із балансом особистих схильностей та системи поділу праці. Проте, на державному рівні профорієнтація школярів не отримує належної підтримки, хоча це є важливим завданням школи.

Вибір професії залежить від особистих інтересів, здібностей та соціальних умов, і він впливає на подальше життя та відчуття щастя.

Процес професійної орієнтації включає в себе три основні компоненти: мотиваційні, підготовчі та індивідуально-психологічні. Важливо, щоб учні отримували інформацію про різні професії, їх вимоги та можливості, а також мали змогу оцінити свої здібності та інтереси.

Профорієнтаційна робота в школах має проходити на різних етапах навчання, починаючи з молодших класів і до старшої школи, з акцентом на формування позитивного ставлення до праці та розвитку професійних навичок. Важливими є також консультації з фахівцями та батьками, які можуть допомогти учням у виборі професії.

Співпраця класного керівника з батьками та вчителями-предметниками є ключовою для формування свідомого вибору професії учнями. Класний керівник координує цю діяльність, залучаючи батьків до активної участі, а вчителі-предметники забезпечують практичне ознайомлення учнів з професіями, пов'язаними з їхніми предметами. Успішність профорієнтаційної роботи залежить від інтеграції навчального процесу з соціальною практикою.

Успішний вибір професії забезпечує не лише матеріальне благополуччя, але й моральне задоволення, що є важливим для особистісного розвитку. Вибір професії — це вибір життєвого шляху, який потребує усвідомленості та відповідальності.

У 1908 році американський педагог та суспільний діяч Френк Парсонс організував консультативне бюро для допомоги вибору вакансій та професій у місті Бостон. Після 1-ї Світової війни в США та Західній Європі з'явився напрямок прикладної психології, орієнтований на профорієнтацію та профконсультацію. У цей час діяла Національна асоціація професійного консультування в США, а також подібні установи в Європі.

Сучасний стан профорієнтації за кордоном показує, що кар'єрне консультування залишається актуальним і в наш час. У США діють дві організації психологів-консультантів, які займаються кар'єрним консультуванням. Кар'єра визначається як послідовність професійних занять і ролей, які вибираються відповідно до моделі саморозвитку.

Профорієнтація включає в себе професійну інформацію, консультацію, підбір, відбір та адаптацію. Методи здійснення профорієнтації включають інформування, консультування, діагностику та педагогічні методи.

Психологічна підтримка включає в себе профілактику, консультування та корекцію, і здійснюється за допомогою методів психологічної освіти, консультування, діагностики, тренінгу та корекції.

Для координації цих заходів створена державна система центрів професійної орієнтації та психологічної підтримки населення. Ці центри

зобов'язані здійснювати безоплатні профорієнтаційні заходи та надавати психологічну допомогу незахищеним групам населення.

Розвиток пізнавальної активності, самостійності та творчого підходу учнів є ключовим аспектом профорієнтації та навчально-виховної роботи в школі. Важливо акцентувати на самостійній інформаційно-пошуковій діяльності учнів, використовуючи творчі проекти та конкурси, такі як «У світі професії» та «Я відкриваю свою справу». При орієнтації на професії слід уникати помилок, таких як поділ професій на «престижні» та «непрестижні», ототожнення навчальних предметів з професіями, перенесення ставлення до представників професій на самі професії, вибір професії під впливом інших та застарілі уявлення про характер праці.

3.3. Профорієнтаційний тренінг як засіб формування професійної спрямованості старшокласника

Проблема формування майбутнього професіонала є тривалою темою в наукових дослідженнях, що привертає увагу педагогів, психологів і соціологів. Залежно від суспільних вимог до професійної готовності фахівців та досягнень у психології розвитку особистості, в різні часи домінували різні теоретико-методологічні підходи, які визначали зміст, форми та методи профорієнтаційної роботи. Еволюція наукового розуміння поняття "готовність" у психолого-педагогічних дослідженнях відображає важливість функціональних, особистісних та професійних характеристик, які, на думку сучасних вчених, є необхідними для ефективного виконання професійної діяльності в майбутньому.

У сучасних умовах ринку праці акцент у професійній орієнтації зміщується на активність особистості, її свободу вибору професії та відповідальність за результати діяльності. Для підтримки цих потреб необхідна комплексна система профорієнтаційних заходів, організована освітніми закладами та відповідними службами. Особливо важливою є робота з учнями загальноосвітніх шкіл у виборі професії, оскільки сучасний професійний світ

став більш диференційованим, а процес вибору професії для підлітків ускладнився через вплив соціальної зрілості та готовності приймати відповідальні рішення.

Профорієнтаційний тренінг є формою групової роботи, що сприяє активній участі підлітків у процесі самопізнання та розвитку. Він допомагає учасникам усвідомити свої індивідуальні особливості, здібності, потреби, а також сильні й слабкі сторони, що дозволяє їм зорієнтуватися у світі професій. Тренінг надає можливість "приміряти" професійні ролі, оцінити їх відповідність своїм інтересам і розвинути необхідні навички для успішної самореалізації. Відповідно до указу Президента України, одним із пріоритетних завдань у сфері освіти є впровадження профорієнтаційних тренінгів для підтримки структурних реформ і соціально-економічного розвитку країни.

Проведений профорієнтаційний тренінг "Обираємо професію: крок у майбутнє" допоміг учням 11 класу усвідомити важливість професійного вибору та його вплив на подальше життя. Під час тренінгу учасники:

1. Визначили свої сильні сторони, професійні інтереси та здібності.
2. Ознайомилися з сучасними тенденціями на ринку праці, включаючи затребувані професії та необхідні навички.
3. Розвинули уявлення про різні етапи професійного становлення, включаючи вибір освітнього закладу, здобуття досвіду і кар'єрний ріст.
4. Розглянули переваги й виклики у різних професіях через групові презентації.
5. Склали особисті плани дій щодо майбутнього вибору професії.

Результати тренінгу: Учні стали більш впевненими у своїх здібностях та можливостях, отримали інструменти для аналізу власних інтересів та потреб ринку праці. Це допоможе їм зробити обґрунтований і усвідомлений вибір

професійного шляху. Тренінг також сприяв формуванню відповідального ставлення до процесу саморозвитку та планування кар'єри, мотивуючи учасників до активного дослідження своїх інтересів і пошуку інформації про сучасні можливості

Висновки до третього розділу

Вибір професії є важливим кроком у житті кожної людини, оскільки від нього залежить подальший успіх і задоволення від роботи. Існують різні профорієнтаційні тести, які допомагають визначити інтереси, здібності та компетентності особистості. Ці тести можуть оцінювати особисті інтереси та характер, або загальні здібності та компетентності. Тестування може бути корисним інструментом у цьому процесі, але остаточне рішення повинно бути зроблено на основі глибокого самовизначення та розуміння себе. Аналізуючи результати дослідження, можна визначити, що багато підлітків обирають професію з внутрішніх або зовнішніх мотивів. Внутрішні мотиви включають особисте задоволення від роботи, тоді як зовнішні - це суспільна значущість, кар'єрний ріст та фінансова стабільність. Найпопулярнішими сферами професійних інтересів підлітків є ІТ, фізика, математика, механіка, спорт, військова справа, історія та політика. Географія та геологія вважаються менш привабливими. Співпраця між компаніями та освітніми установами є важливою для оновлення системи навчання та кар'єрного консультування. Використання сучасних технологій професійної орієнтації може підвищити ефективність профорієнтації.

Дослідження вказують, що у 9-х класах на вибір професії учнів найбільше впливають батьки, однолітки та ЗМІ, тоді як у 10-11 класах роль школи та позашкільної діяльності зменшується. Це свідчить про низький рівень авторитетності освітніх установ у профорієнтації, що пов'язано з недостатньою компетентністю та відсутністю сучасних методик. Вибір професії

старшокласників визначається комбінацією впливів, зокрема батьків і однолітків.

Переважає більшість старшокласників планує продовжити навчання у вищих навчальних закладах, причому 83% з них відзначають, що війна підвищила їхню мотивацію до отримання вищої освіти. Більшість (61%) бажають навчатися за кордоном. Також 85% опитаних почали більше задумуватися про свою професійну спрямованість під час війни. Дослідження показують, що старшокласники мають як внутрішні, так і зовнішні мотиви вибору професії: внутрішні пов'язані з особистим задоволенням, а зовнішні — з суспільною значущістю, кар'єрними можливостями та фінансовою стабільністю.

У сучасному ринку праці акцент у професійній орієнтації зміщується на активність особистості, її свободу вибору професії та відповідальність за результати. Для підтримки цих потреб потрібна комплексна система профорієнтаційних заходів, організованих освітніми закладами. Особливо важливо працювати з учнями загальноосвітніх шкіл, оскільки вибір професії стає складнішим через диференціацію професійного світу. Профорієнтаційний тренінг, як форма групової роботи, сприяє самопізнанню підлітків, допомагає усвідомити їхні індивідуальні особливості та оцінити відповідність професійних ролей своїм інтересам.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі розглянуто теоретичне узагальнення та проведено емпіричне дослідження професійної спрямованості старшокласників, що дає підстави для таких висновків:

1. Спрямованість особистості є ключовою психологічною характеристикою, що впливає на всі аспекти життя людини, включаючи мотивацію, цілі, діяльність та психічні прояви. Вона формується в процесі навчання і виховання, відображаючи виборче ставлення до дійсності, що впливає на світогляд і професійну діяльність. Професійна спрямованість, як важливий елемент соціальної активності, відображає внутрішні психологічні умови особистості та її участь у соціальних процесах, поєднуючи загальні риси спрямованості з особливостями, пов'язаними з трудовою діяльністю.

Інтерес до професії може бути різним: ситуативним, коли людина лише поверхово цікавиться професією, і діяльним, що спонукає до активного вивчення та позитивних емоцій. Діяльний інтерес може не мати професійних намірів, але слугує основою для розвитку професійного інтересу. Професійна спрямованість проявляється у позитивному ставленні до професії та бажанні вдосконалюватися. Незважаючи на активні дослідження цієї теми, фахівці не мають єдиного підходу до трактування поняття професійної спрямованості. Важливо розрізняти різні види інтересу до професії.

2. Професійне самовизначення є результатом взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників, які формують вибір професії та кар'єрний шлях особи. Зовнішні чинники охоплюють соціально-економічні умови, регіональні особливості та вплив оточення, тоді як внутрішні чинники зосереджені на індивідуальних характеристиках і здібностях.

У підлітковому віці відбувається формування професійної спрямованості, яке стає більш усвідомленим у старшій школі. Цей процес проходить чотири етапи: від неясних намірів до активної реалізації професійних цілей і розвитку

необхідних якостей. Важливими аспектами є вибір професійного напрямку та усвідомлення власних якостей у контексті вимог професії.

Останні два роки підлітки в Україні пережили складні умови війни, що вплинуло на їх навчання та плани на майбутнє. Незважаючи на труднощі, вони зберігають інтерес до освіти, але відчують страхи щодо невдач у навчанні та невизначеності майбутнього. Психологи рекомендують підтримувати підлітків у цей складний період.

3. Професійне самовизначення є ключовим процесом формування особистості в обраній професії, що акцентує увагу на мобільності та розвитку. Вибір професії дозволяє молодим людям реалізувати свої здібності, хоча ускладнюється різноманіттям професій та індивідуальними якостями. Для аналізу мотивів вибору професії використовуються профорієнтаційні тести, які поділяються на ті, що базуються на самооцінці, та ті, що надають рекомендації. Зокрема, застосовуються тести, такі як Майєрс-Бріггс, Геллера та Річардсона, які допомагають визначити тип особистості та підходящі професії, сприяючи самооцінці інтересів і здібностей учнів для вибору подальшої освіти або кар'єри.

4. Емпіричне дослідження показує, що у 9-х класах на вибір професії учнів найбільше впливають батьки, однолітки та ЗМІ, тоді як у 10-11 класах зменшується роль школи та позашкільної діяльності, що свідчить про низьку авторитетність освітніх установ у профорієнтації через недостатню компетентність і відсутність сучасних методик. Більшість старшокласників планує продовжити навчання у вищих навчальних закладах, причому 83% з них зазначають, що війна підвищила їхню мотивацію до отримання вищої освіти, а 61% бажають навчатися за кордоном. Під час війни 85% опитаних почали більше задумуватися про свою професійну спрямованість. Вибір професії старшокласників визначається як внутрішніми мотивами (особисте задоволення), так і зовнішніми (суспільна значущість, кар'єрні можливості, фінансова стабільність).

Старшокласники обирають професії, керуючись як внутрішніми, так і зовнішніми мотивами, зокрема особистим задоволенням, суспільною значущістю, кар'єрними перспективами та фінансовою стабільністю. Найбільш популярними сферами є комп'ютерні технології, фізика, математика, механіка, спорт, військова справа, історія та політика, тоді як географія та геологія вважаються менш привабливими. ІТ-сфера є особливо привабливою через комфортні умови праці та високі зарплати, що робить її перспективною для молоді в Україні. Співпраця між бізнесом і освітою є ключовою для адаптації навчальних програм до сучасних вимог.

4. У сучасному ринку праці професійна орієнтація акцентує увагу на активності особистості, її свободі вибору та відповідальності за результати. Для цього необхідна комплексна система профорієнтаційних заходів, організованих освітніми закладами, особливо для учнів загальноосвітніх шкіл. Вибір професії ускладнюється через різноманіття професій, тому профорієнтаційні тренінги, як форма групової роботи, допомагають підліткам усвідомити свої індивідуальні особливості та оцінити відповідність професійних ролей їхнім інтересам.

Перспективи використання результатів дослідження.

Отримані в ході дослідження висновки виявляються значущими при вдосконаленні вже існуючої системи профорієнтації старшокласників, а саме запровадження нових методів профорієнтаційної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бенюк К. Як війна впливає на ментальне здоров'я українців та чи станемо ми хворим суспільством. URL: <https://espresso.tv/psikhoterapevtka> (дата звернення: 25.12.2022).
2. Бех М. І. Формування образу «Я — майбутній професіонал» у старшокласників у процесі професійної орієнтації : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / М. І. Бех. — К., 2010. — 229 с
3. Білоус, Р. М. (2011) Мій професійний вибір: тренінг старшокласників. Практична психологія та соціальна робота, 1, 10–22. (Bilous, R. M. (2011) My Professional Choice: Training for High School Students. Practical Psychology and Social Work, 1, 10–22.)
4. Близнюк, Н. (2012) Профорієнтаційна робота у школі. Завуч (Шкільний світ), 15, 34–46. (Bliznyuk, N. (2012) Proforintatsionnaia rabota u shkoly. Head teacher (School World), 15, 34–46.)
5. Болкун Т. А. Чинники, що впливають на професійне самовизначення особистості. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2010. Вип. 16. С. 257–260.
6. Вікові особливості переживання травм війни: інтегративний підхід. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». URL: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/1272> (дата звернення: 27.12.2022).
7. Войцеховська, С. О. Особливості профорієнтаційної роботи в умовах профільного навчання. Вісник психології і педагогіки. Реферат. Режим доступу: https://www.psyh.kiev.ua/Особливості_профорієнтаційної_роботи_в_умовах_профільного_навчання. (Voitsekhovska, S. O. Peculiarities of

professional work in the conditions of vocational training. Journal of Psychology and Pedagogy. Summary. Retrieved from: https://www.psyh.kiev.ua/Особливості_профорієнтаційної_роботи_в_умовах_профільного_навчання).

8. Врублевська О. Професійна спрямованість вивчення фізики в технікоекономічному коледжі / Оксана Врублевська // Вісник Львів. ун-ту: Серія педагогічна. – Львів, 2003. – Вип. 17. – С. 142-147.

9. Вчимося жити у війні: поради психолога Олени Любченко. URL: <https://osvitoria.media/experience/vchymosya-zhyty-u-vijni-porady-psychologa-olenulyubchenko/> (дата звернення: 15.05.2022).

10. Гончаренко, Т. (2004) Професійна діагностика. Редакції загальнопедагогічних газет. (Goncharenko, T. (2004) Professional Diagnostics. Editions of educational newspapers). Концепція державної системи професійної орієнтації населення (2009). Труд. підготовка в закл. освіти, 1/2, 3–5. (The Concept of the State System of Professional Orientation of the Population (2009). Labor Training in Education, 1/2, 3-5).

11. Горпинюк, В. П., Докукіна, О. М., Кравченко, Т. В., Мачуська, І. М., Павицька, К. М., Повалій, Л. В., Постовий, В. Г., Хижняк, А. В., & Хромова, О. Л. (). Педагогічна підготовка сімей різного типу до професійного самовизначення старшокласників: методичний посібник. Кіровоград: Імекс-ЛТД. 2014. С. 268

12. Гуріна Н. Формування готовності учнів до свідомого вибору професії / Н. Гуріна // Сучасна школа України. – 2009. – № 9. – С. 18-22.

13. Дубінчук О. С. Диференціація змісту математичної освіти в училищах різних професійних напрямів / О. С. Дубінчук // Диференційоване навчання у закладах профтехосвіти: Наук. - метод. зб. – К., 1992. – С. 32-37.

14. Єгорова, Є. В., Ігнатович, О. М., Кобченко, В. В., Литвинова, Н. І., Марченко, І. Б., Мерзлякова, О. Л., Синявський, В. В., Татаурова-Осика,

- Г. П., & Шевенко, А. М. (Ред. Ігнатович, О. М.). Професійна орієнтація: підручник [для студентів]. Кіровоград: Імекс-ЛТД. – 2014. С. 240.
15. Єфремова С. А. Тренінг спілкування для старшокласників. - К. : Вища школа, 1994. - 79с.
16. Журавльова, Л. С., & Червоненко, К. С. Профорієнтаційна робота з підлітками як умова їх успішної соціалізації. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка, (2), 2013. С. 161–165.
17. Журба К. Війна як чинник впливу на смисложиттєву сферу сучасних підлітків. Нова педагогічна думка. 2022. № 2 (110). С. 105–109.
18. Збройна агресія Росії проти України. URL: <https://gur.gov.ua/content/rosiia-znyshchuienatsionalnu-identychnist-ukraintsiv-na-tymchasovookupovanykh-terytoriiakh-agression.html> (дата звернення: 25.12.2022).
- Іванченко Є.А. Дослідження щодо виявлення професійної спрямованості студентів та результати її формування в системі інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів // Наука і освіта. – Одеса, 2009. – № 10. – С.123 – 129.
19. Іванюк, І. В., & Овчарук, О. В. (Ред.).Результати онлайн-опитування "Потреби вчителів у підвищенні фахового рівня з питань використання цифрових засобів та ІКТ в умовах карантину": збірник матеріалів. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. – 2020. С. 61.
20. Ігнатова О. І. Система роботи школи-інтернату з професійного самовизначення старшокласників / О. І. Ігнатова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. — Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2012. — Вип. 16, кн. 3. — 384 с.

Ільченко О.В. Теоретичні основи формування професійної спрямованості майбутніх учителів // Педагогічні науки. – Суми, 2006. – 2006, ч.2. – С. 246 – 250.

21. Концептуально-технологічна модель підготовки майбутніх фахівців соціальнЛаріна Е.Р., Василенко О.М. Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи: матеріали міжвузівської дистанційної студентської науково практичної конференції 27 травня 2020 року / за ред. М.П. Васильєвої. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2020. С. 47-52.

22. Концепція державної системи професійної орієнтації населення. Схвалено постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 1994 року №48–«Людина і праця». - 1994. - №4.

23. Корольчук М. С. Крайнюк В. М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах. - К. : Ніка-центр, 2006.

24. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Теорія і практика професійного психологічного відбору. - К. : Ніка-центр, 2006. 8. Лозниця В. С. Психологія і педагогіка: основні положення. - К. : КДЕУ, 2000. – 302с.

25. Литвинова, Н. І. Профорієнтаційний супровід професійного самовизначення учнів. Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць К-ПНУ ім. І. Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костенка АПН України, Вип. 8, С. 2010. 620–630.

26. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості : навч. посіб. / Н.В. Ліфарєва – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 240 с

27. Лов'янова І. В. Професійна спрямованість навчання старшокласників / І. В. Лов'янова // Вища освіта України : теоретичний та науково-методичний часопис. – 2012. – № 3 (46). – Режим доступу: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/jspui/handle/0564/2335>

М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посібник. – 2-е вид. – К.: Вища школа, 2001. Р. 3.4. Моральне виховання. – С. 8 – 130.

28. Малкова Т. Формування професійної спрямованості у слухачів вищих навчальних закладів системи МВС / Т. Малкова // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – К., 2002. – Вип. 1(5). – С. 17-23.

29. Мельник О. В., Ткачук І. І. Програма “Людина і світ професій” [для 9 класів загальноосвітніх навчальних закладів] (9 годин) / О. В. Мельник, І. І. Ткачук //Трудова підготовка в закладах освіти. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – № 10. – С. 34 – 40.

30. Мерзлякова О. Л. Профорієнтація. Шпаргалка для вчителя / Олена Мерзлякова. – Київ : Шкільний світ, 2016. – С. 158.

31. Миколаєнко, А., Герасимчук, В. (2012) Професійна орієнтація та професійне самовизначення учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Рідна школа, 11, 66–70. (Mykolayenko, A., Gerasimchuk, V. (2012) Professional orientation and professional self-image of students in general education institutions. Native School, 11, 66–70).

32. Мітєв, І., Шинкар, Л. (2011) Профорієнтаційна робота як система. Управління освітою (Шкільний світ), 8, 24–27. (Mityev, I., Shinkar, L. (2011) The work of the organization as a system. Education Management (School World), 8, 24–27).

33. Морін О.Л. Педагогічні засоби допрофільної підготовки учнів основної школи / О. Л. Морін // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр.; ін-т проблем виховання АПН України. – Кам'янець-Подільський : Видавець Зволейко Д. Г., 2009. – Вип. 13. кн. 2. – С. 308 – 316.

34. Мядзель К.М., Размолодчикова І.В. Стан профорієнтаційної роботи в закладах освіти. Сучасна освіта в реаліях та перспективах: соціально- педагогічний аспект: збірник наукових і науково-методичних

- праць / редкол. І.М. Шимко, Т. Г. Василюк. Вип. 5. Кривий Ріг: КДПУ, 2023. 167 с.
35. Нова Українська школа. Професійна орієнтація у Новій Українській школі. 2020. С. 34.
36. Омельченко С. О., Тернопільська В. І., Чернуха Н. М., Співак Я. О., Васильєва-Халатникова М. О., Бакуліна О. С., Костенко Д. В., Рутьян Л. І. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. С.219.
37. Опачко М.В. Професійна орієнтація учнів в процесі розв'язування задач фізико-технічного змісту: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.02 / М. В. Опачко – К., 2001. – 215 с.
38. Осадчий С. В. Формування професійної спрямованості старшокласників у процесі вивчення електронно-обчислювальної техніки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02. / С. В. Осадчий. – К., 1999. – 22 с.
39. Освіта в умовах пандемії у 2020/2021 році: аналіз проблем і наслідків вивчення. URL: <https://cedos.org.ua/researches/koronavirus-ta-osvita-analiz-problem-inaslidkiv-pandemii/> (дата звернення: 10.05.2022).
40. Особливості підліткового віку / Коломийська філія № 6 імені Героя України Тараса Сенюка Коломийського ліцею № 9. URL: <https://koloschool6.eschools.info/pages/osoblivost-pdltkovogo-vku> (дата звернення: 30.12.2022).
41. Охріменко З. В. Професійна орієнтація як сучасна виховна технологія. Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (13–14 березня 2020 р., Київ) / за ред. Ю.М. Швалба. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2020. С. 86-89. 1(103)-2022 Духовність особистості: методологія, теорія і практика 158

42. Педагогічні засоби підготовки старшокласників до професійного самовизначення в умовах профільного навчання: методичний посібник / [Д. О. Закатнов, О. В. Мельник та ін.; за ред. Д. О. Закатнова]. – К.: ІПВ АПН України, 2005. – 181
43. Пилипчук О.Ф. Професійна спрямованість особистості, її сутність і проблема формування в процесі профорієнтаційної роботи. // Оновлення змісту і методів психології освіти та професійної орієнтації: Збірник наукових праць. Наук, записки РДПІ. Випуск №6. - Рівне: РДПІ, 1999.
44. Піддячий М. І. Сутність трудового виховання учнів: теоретико-прикладні концепти. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2019 рік / [За ред. І.Д. Бега, Р.В. Малиношевського]. Вип. 8. Івано-Франківськ: НАІР, 2020. С. 213-217. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/721385/> (дата звернення: 2.05.2022).
45. Піддячий М. І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФІНФОРМАЦІЙНОЇ РОБОТИ ЗІ СТАРШОКЛАСНИКАМИ. Інституту педагогіки НАПН України 2010. С. 8
46. Підліткова депресія: причини і наслідки / Комунальний заклад «Ковалівський лицей» Немирівської міської ради. URL: <https://kovalivka.school.org.ua/pidlitkovadepresiya-prichini-i-naslidki-17-26-50-09-10-2020/> (дата звернення: 28.04.2023).
- Пономаренко О.Г. формування професійної спрямованості майбутніх фахівців аграрного профілю на початковому етапі вивчення іноземної мови // Науковий вісник. – К., 2008. – Вип. 121. – С. 233 – 238.
47. Пономаренко, О. (2011) Особливості профорієнтаційної роботи у навчальних закладах Великої Британії. Вища школа, 3, 69–77. (Ponomarenko, O. (2011) Peculiarities of pro-forma work in educational institutions of Great Britain. High School, 3, 69–77).

48. Пономарьова Н. О. Дослідження проблеми професійної орієнтації школярів на ІТ-спеціальності в Україні в соціальному контексті. ScienceRise: Pedagogical Education. 2018. С. 4-7.
49. Пономарьова Н. О. Сучасні підходи до періодизації профорієнтаційної роботи зі школярами / Наталія Пономарьова. // Наукові записки. – 2017.–
50. Пономарьова, Н. О. Актуальні проблеми професійної орієнтації школярів на ІТ спеціальності. Хмарні технології навчання, Спецвипуск, 2019. С. 163-167.
51. Пригодій М. А. Профільне та початкове професійне навчання з електротехніки в загальноосвітній школі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 / Микола Анатолійович Пригодій. — К., 1999. – 20 с.
52. Професії майбутнього: Хто буде «найдорожчим» фахівцем за п'ять років. https://radiotrek.rv.ua/news/profesiyi-maybutnogo-hto-bude-naydorozhchimfahivcem-za-p-yat-rokiv_287465.html. (дата звернення: 28.05.2022).
53. Професійна орієнтація в сучасній школі: кращі методичні розробки практичних психологів і соціальних педагогів малокомплектних загальноосвітніх навчальних закладів, навчально-виховних об'єднань, навчально-виховних комплексів : методичні рекомендації. авт. кол. за наук. ред. І. І. Ткачук. - К. :УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. - С. 115.
54. Професійна орієнтація населення / [Д. О. Закатнов, В. Т. Лозовецька, О. В. Мельник, Н. А.Побірченко, В. В. Синявський] // Біла книга національної освіти; за заг. ред. В. Г. Кременя]. – К.: Інформ. системи, 2010. – 342 с
55. Професійна освіта: ціннісні орієнтири сучасності //Зб. наук. пр. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України / За заг. ред. І. А. Зязюна. – К.; Харків: НТУ “ХПІ”, 2009. – 472 с.

56. Професійне самовизначення старшокласників. Методичний посібник. – К. : «Шкільний світ», 2006. 10. Психологічний словник / за ред. Войтка В. І. – К. : Вища школа, 1982. – 215с.
57. Психологічні особливості підліткового віку. Модульне середовище для навчання. Вікова психологія. URL: <https://msn.khmnu.edu.ua/mod/page/view.php?id=122528> (дата звернення: 30.12.2022).
58. Психологія переживання війни: досвід України / Київський національний університет культури і мистецтв. URL: <http://knukim.edu.ua/psychologiyaperezhyvannya-vijny-dosvid-ukrayiny-2/> (дата звернення: 30.12.2022).
59. Сабадаж, Ж. (2005) Профільна освіта старшокласників. Завуч, 17-18, 42–46. (Sabadazh, J. (2005) Professional Education of High School Students. Principal, 17-18, 42–46).
60. Садоян, І. А. (2012) Рання професійна орієнтація – актуальна проблема сьогодення. Нива знань, 4, 57–60. (Sadoyan, I. A. (2012) Early Career Orientation – a Current Problem. The field of knowledge, 4, 57–60)
61. Сергієнко Л. Г. Реалізація професійної спрямованості навчання фізики студентів гірничих спеціальностей технічних вузів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02. / Л. Г. Сергієнко. – К., 1997. – 24 с.
62. Сердюк Л.З. Самотворення особистості як цілісний самодетермінований феномен // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Випуск 38. – Миколаїв, 2015. – С.582. – С. 422-431.
63. Ткаченко М. В. Чинники професійного самовизначення учнів як фактор самореалізації особистості. Освіта та розвиток обдарованої дитини. Київ, 2013. № 19. С. 70–78.
64. Ткачук, І. О., Сліпкань, С. В. (Автори-укладачі), & Панченко, Т. Л. (Ред.). Організація та зміст професійної орієнтації учнівської молоді: [за

матеріалами роботи слухачів ООЗО на базі Броварського навчально-виховного об'єднання Броварської міської ради Київської області]: збірник. Частина 2. Біла Церква: КВНЗ КОР "Академія неперервної освіти". 2017 – С. 163.

65. Федун Л.М. Професійні домагання старшокласника: сутність, структура та рівні сформованості / Л.М. Федун // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Педагогіка. — Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. — Вип. 87. — С. 176-180.

66. Шевченко Л.М. Професійна спрямованість: методологічний аспект // Наук. Вісн. – К., 2005. – Вип.88. – С.204 – 215.

67. Bachman L. F. Statistical Analyses for Language Assessment Workbook and CD-ROM / L.F. Bachman, & A. Kunnan. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – 98 p.

68. Milanovic M. Language examining and test development / M. Milanovic. //Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Language Polici Division. – Strasbourg. 2002. – 42 p.

69. Stansfield C.W. An evaluation of simulated oral proficiency interviews as measures of oral proficiency. In Alatis, J.E., editor, Georgetown University Roundtable on Languages and Linguistics 1990. – Washington, DC: Georgetown University Press. 1990. – SOPI test development handbook. Washington, DC: Center for Applied Linguistics. 1996. – P. 228 – 234.

70. Stansfield C.W., and Kenyon D.M. 1991: Development of the Texas Oral Proficiency Test (TOPT). Final Report. Washington, DC: Center for Applied Linguistics. ERIC Document Reproduction Service No. ED 332-522.

71. Weir C. Understanding and Developing Language Tests / Weir C. – Prentice Hall. 1990. – 57 p